

<https://doi.org/10.46231/sufiyye.958793>

Gönderilme Tarihi: 24.01.2021

Kabul Tarihi: 23.06.2021

Sufiyye

Haziran 2021/Sayı: 10

June 2021/Issue: 10

Râbitanın Tarihî Gelişimi, Tanımı ve Fıkhî Hükümü

*Historical Development of Râbiṭa, Definition
and its Ḥukm According to Fıqh*

Dr. Öğr. Üyesi

Akif DURSUN

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Hukuk Fakültesi

orcid.org/0000-0001-5392-2162

akifdursun@gmail.com

Öz

Başkasıyla kurulan bağ anlamına gelen râbîta tarikat ehli tarafından mürşitle bağlantı kurmak mânasında kullanılmıştır. Râbîta Nakşibendîler ile özdeşleştirilmekte ve genel olarak onlar tarafından başlatıldığı kabul edilmektedir de yaptığımız araştırma bunun tam olarak doğrudu aksettirmediğini göstermektedir. Nakşibendîler haricinde de çok sayıda tarikatta bilinen ve uygulanan mürşit râbitası ilk dönemlerde şeyhe muhabbet duymak ve onu örnek almak şeklinde başlamış, daha sonra şeyhin sûretini ve ondan feyz geldiğini düşünmeye evrilmiştir. İlk zamanlarda özel bir ders olarak verilmeyip sadece belli başlı müritlere tavsiye edilirken daha sonraki dönemlerde tasavvufî hayata yeni girenlere verilen bir ders haline dönüşmüş, pek çok tarikat ehli tarafından seyr u sülûkün en esaslı yollarından biri olarak kabul edilmiştir. Bu durum zamanla abartılmış, havâtırî def etmek gerekçesi ile namaz ve zikir esnasında da şeyhin düşünülmesini isteyenler çıkmıştır. Bu da bazı âlimlerin tepkisini çekmiş ve râbîta aleyhinde söz söylemelerine, reddiye mâhiyetinde risâleler yazmalarına neden olmuştur. Buna mukâbil râbîta aleyhine yapılan konuşmalar, yazılan eserler de râbîtayî savunmak amacıyla birçok eser telif edilmesine yol açmıştır. Özellikle son iki yüzyılda yapılan bu tartışmalar halen devam etmektedir. Genellikle tasavvuf ehli ile bunlara karşı olanlar arasındaki bu tartışma birbirini ithama varacak düzeydedir. Biz bu makalemizde râbîta konusunu İslâm fihkî açısından incelemeye gayret edeceğiz. Bunu yaparken öncelikle tasavvuf kaynaklarından istifade ile râbitanın tarihî gelişimi, tanımı ve çeşitlerini anlatacağız. Ardından râbîtayî savunanlarla karşı çıkanların delillerini ortaya koyarak değerlendirecek, sonunda da râbitanın çeşitlerine göre hükmünü ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Tasavvuf, Tarikat, Nakşibendiyye, Râbîta, Şeyh, Şirk.

Abstract

The term "râbîta" is used for "the binding of the disciple with a şüfî master" by şüfîs. Although râbîta is identified with the Naqshbandî and generally accepted that it was initiated by this order, our research indicates that this does not fully reflect the truth. The râbîta of mursheed is known and practiced in many orders apart from the Naqshbandî order, firstly started as a love of the shaikh and taking him as an example, then evolved into thinking of the shaikh's image and to be enlightened by him. It was recommended only to some disciples at first, but then it turned into a lesson given to the beginners and accepted as one of the fundamental ways of sayr' u-sulûk. As a result of exaggeration, some people stipulated to think of the shaikh during the prayer or dhikr to banish khavâtır. It drew the reaction of some scholars and prompted them to write against râbîta. The speeches and writings against râbîta led scholars to do some works to defend it. These debates between şüfî and the opponents, which continue for two centuries, reach a level of dismissing each other. This article examines the term râbîta in terms of Islamic fiqh. Regarding this, we will explain the definition, development, and types of râbîta from taşavvuf sources. Finding out the evidence of those who defend and oppose râbîta, we make an evaluation and finally establish its legal ruling according to the types of râbîta.

Keywords: Fiqh, Taşavvuf, Târîqah, Naqshbandî, Râbîta, Shaikh, Shirk.

Giriş

Nakşibendîlerle özdeşleştirilen ancak çok sayıda tarikatın benimsediği eğitim metotlarından biri kabul edilen mürşit râbitası¹ hakkında son iki yüzyılda çok çeşitli tartışmalar yapılmıştır. Halen de bu tartışmalar genellikle tasavvuf ehli ile bunlara karşı olanlar arasında, birbirini ithama varacak düzeyde devam etmektedir. Fıkıh ilmiyle uğraşanlar ve fakihler genellikle bu tartışmaya çok katılmamışlardır. Günümüzde de az sayıda istisna haricinde fıkıh uzmanları tarafından bu konu çok fazla tartışma ve değerlendirme konusu yapılmamaktadır.

Biz bu makalede temel olarak râbitanın fıkhî hükümünü incelemeye gayret ettik. Bunu yaparken, ilmî metotlara dikkat ederek, öncelikle ulaşılabildiğimiz ve önemli gördüğümüz ilgili eserlerden râbitadan ne kastedildiğini, tarihçesini ve çeşitlerini tespit etmeye çalıştık. Olabildiğince ilk kaynaklara ulaşmak için gayret gösterdik. Sonra râbita leh ve aleyhindeki delilleri vererek bunları değerlendirmeye tâbi tuttuk ve râbitanın çeşitleri hakkındaki hükümleri ortaya koymaya çalıştık.

1. Râbitanın Târifi, Gelişimi ve Çeşitleri

Râbita başta Nakşibendîler olmak üzere tarikat ehli tarafından çok önemsenmiştir. Sühreverdiyye'nin Zeyniye kolunun kurucusu Zeynüddin Hâfî (ö. 838/1435) feyz hususunda kalbi şeyhe bağlamayı yani râbitayı büyük bir asıl; hatta asılların aslı görmüştür. Onun aktarmasına göre Kübreviyye tarikatının kurucusu Necmeddîn-i Kübrâ (ö. 618/1221), kalbin şeyhe bağlanmasını (râbita) ayna yapımında ustaya benzetmiştir. Ayna yapımı için gerekli olan malzeme, usta bulunmadığı zaman bir değer ifade etmez. Aynı şekilde kalp aynası da kalbi şeyhe bağlamadan parlamaz. Bir müridin feyz ve terakkisi kesilmiş ise bu ancak râbitasının olmamasındandır.²

1. Bazı müellifler tarafından râbita için, ölüm râbitası (râbita-i mevt), mürşit râbitası (râbita-i mürşit) ve huzur râbitası (râbita-i huzur) şeklinde üçlü bir tasnif yapılmıştır. bk. İrfan Gündüz, "Tasavvufî Bir Terim Olarak Râbita", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 19 (2007), 23-53. Ancak râbita denilince kastedilen ve anlaşılan mürşit râbitasıdır. Bu sebeple bu makalede sadece mürşit râbitasından bahsedilecektir.

2. Ebû Bekr Zeynüddin el-Hâfî, *el-Veşâya'l-Oudsîyye* (Katar: Dâru'l-Kütübü'l-Katariyye, 5/1/1065), 108b; Bekir Köle, *Zeynüddin Hâfî Hayatı Eserleri Tasavvuf Anlayışı ve el-Vaşâya'l-Kudsîyye Adlı*

İmam Rabbânî'ye (ö. 1034/1624) göre Allah'a ulaşmada râbîta yolundan daha yakın bir yol yoktur. Ubeydullah Ahrâr (ö. 895/1490), delilin (mürşidin) gölgesinin müride Allah'ı zikirten daha fazla fayda vereceğini söylemiştir. Bu sebeple (mübtedî) müridin zikirten çok râbîta ile meşgul olması gerekir. Çünkü bu tam sağlanmadan zikirten istenen fayda tam elde edilemez.³

1.1. Râbîtanın Târifi

Lügatte “bağlamak” mânasındaki rabt kökünden türeyen râbîta, iki şeyi birbirine bağlayan ip, alâka, bağ, vuslat, münâsebet mânâlarına gelir. Filizlenmesi için saksıya konulmuş ve üzeri sulanmış hurma fidesine “rabît” dendiği gibi, dünyadan el etek çeken zâhîd, hakîm ve râhibe de aynı ad verilir.⁴

Ribât ve *murâbata* ile aynı kökten gelen ve tasavvufî bir terim olarak kullanılan *râbîta* kısaca, “sâlikin kâmil bir mürşide gönlünü bağlaması, onun sûret ve sîretini, yani hem yüzünü hem de ahlâk ve davranışlarını düşünmesi” şeklinde târif edilmektedir.⁵

Sûfîler tarafından yapılan râbîtanın ıstılahî tanımlarının tamamı Nakşî şeyhleri veya halifeleri tarafından yapılmıştır. Bu tanımları ilk yapanlardan Tâcüddin b. Zekerîya (ö. 1050/1640) râbîtayı “müşahede makamına varmış ve zâtî sıfatlarla tahakkuk etmiş (Allah'ın sıfatları kendisinde tecelli etmiş) şeyhin sûretini, hayalde muhafaza etmek ve nefiste gaybet ve fenâ oluşana kadar kozalak şeklindeki kalbe yönelmek”⁶ şeklinde târif etmiştir.

Eserinin Tahkiki (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001), 145, 219.

3. İmam Rabbânî, *Mektubât-ı Rabbânî*, çev. Talha Hakan Alp vd. (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2004), 1/565-566.

4. Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2005), 19/298-304; Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sadır, 1414), 7/302.

5. Necdet Tosun, “Râbîta”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/378; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (İstanbul: Anka Yayınları, 2005), 507.

6. Abdülganî b. İsmâil en-Nablusî, *Miftâhu'l-ma'îyye fi tarihî'n-Nakşibendiyye*, thk. Cevdet Muhammed (Kahire: ed-Dâru'l-Cevdiyye, 1429/2008), 91-94; Hâlid el-Bağdâdî, *Risâle fî'r-Râbîta* (Ankara: Milli Kütüphane, Yazmalar Koleksiyonu, 6129/9), 55b. Muhammed Hânî de (ö. 1318/1900) bu tarifi almıştır. bk. Muhammed b. Abdullah el-Hânî, *el-Behcetü's-seniyye fi âdâbi'l-î-tarihîti'l-'aliyyeti'l-Hâlidîyyeti'n-Nakşibendiyye* (İstanbul: Hakikat Kitabevi, 2016), 71;

Hâlid-i Bağdâdî'ye (ö. 1242/1827) göre râbita, “müridin, fenâ fillâh olmuş kâmil mürşidinin sûretini çokça hatırlayarak ruhaniyetinden istimdad istemesinden ibarettir.” Ona göre bu sayede mürit, huzurunda olduğu gibi gıyabında da şeyhine karşı edebini korur, ondan feyz alır, müridin huzûru ve nûru tamamlandığı gibi kötü ve boş işlerden de korunmuş olur.⁷

Muhammed Emîn Kürdî (ö. 1332/1914) tarafından râbita, “Müridin, kalbini şeyhin kalbine karşı bulundurması; gıyabında bile olsa onun şeklini hayalinde canlandırması; kalbine, şeyhin nur okyanusundan feyzlerin aktığını içinden tasavvur etmesi ve ondan bereket dilemesi”⁸ şeklinde târif edilmiştir.

Ömer Ziyâuddin Dağıştânî'nin (ö.1920) râbita tanımında diğerlerine göre bazı farklılıklar ve fazlalıklar vardır. Ona göre istenen râbita, “Müridin, tam bir muhabbet ve ihlas ile Allah'ın peygamberlerinden veya velîlerinden veya tamamına veya silsilesi Rasûlullah'a ulaşan birine veya eğer ehliinden ise vasıtasız Rasûlullah'a veya şeyhine veya Allah'ta fani olmuş mürşid-i kâmiline veya tereddütsüz hüsnüzan duyduğu bir zata kalbini bağlamasıdır.” Bunun gereği kişinin râbita yaptığı kişiden feyz alması, istimdadı, onun sûretini veya ruhâniyetini hayal etmesidir.⁹

Bu târiflerden râbitada en önemli hususun, kalbi şeyhe bağlamak, onun sûretini sıcak ve canlı bir şekilde hayalde tasavvur etmek ve kendini onun yanında düşünmek olduğu anlaşılmaktadır. Sûfîlerin söylediğine göre bu sayede mürit şeyh gibi olacak yani tasavvuf literatüründe ‘fenâ fi şeyh’ denilen hale ulaşacak¹⁰ ve buradan daha öteye geçecektir.

Muhammed b. Abdullah el-Hânî, *Âdâb*, çev. Ali Hüsrevoğlu (İstanbul: Erkam Yayınları, 1985), 215. Fasihuddîn İbrahim b. Sıbgatillâh Haydârî'nin (ö. 1300/1882) tanımı da bu minvaldedir: bk. Fasihuddîn İbrâhîm b. Sıbgatillâh el-Haydarî, *el-Mecdü't-tâlid fi menâkibi'ş-şeyh Hâlid* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1292/1875), 18.

7. Hâlid el-Bağdâdî, *Risâle fî'r-Râbita* (Yazmalar Koleksiyonu, 6129/9), 53b; Ebu'l-Behâ Ziyâuddin eş-Şehrezûrî Hâlid el-Bağdâdî, *er-Risâletü'l-hâlidîyye fî'r-râbitati'n-nakşibendiyye (es-Sıf-rü'l-Esnâ kitabının son tarafında)*, thk. Abdülcelil 'Atâ (Dimeşk: Dâru'n-Nu'man, 1418/1998), 26.

8. Muhammed Emîn Kürdî, *Tenviru'l-kulûb* (Haleb: Dâru'l-Kalem, 1411/1991), 571.

9. Ömer Ziyâeddin Dağıştânî, *Tasavvuf ve Tarikatlarla İlgili Fetvalar*, çev. İrfan Gündüz - Yakup Çiçek (İstanbul: Seha Neşriyat, 1986), 149-150; Hasan Hilmi Efendi el-Kahî ed-Dağıştânî, *es-Sıf-rü'l-esnâ fî'r-râbitati'l-hüsnâ*, thk. Abdülcelil 'Atâ (Dimeşk: Dâru'n-Nu'man, 1418/1998), 64-65. “eğer ehliinden ise vasıtasız Rasûlullah'a...” bölümü sadeleştirilmede bulunmamakta; Hasan Hilmi'nin eserinde bulunmaktadır.

10. Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1984), 231.

1.2. Râbitanın Tarihî Gelişimi

İlk dönem tasavvuf kaynaklarında ve sûfîler arasında râbitanın bugünkü terim kullanımı bilinmemektedir. Ancak daha sonraki dönemlerde kazandığı anlama işaret eden rivayetler bulunmaktadır. En baştan beri müridin şeyhini sevmesi, onun emrinden dışarı çıkmaması hatta kendi ile tevessül edilmesini istemekle ilgili çeşitli rivayetler gelmiştir.

Mesela, Ma'rûf el-Kerhî'nin (ö. 200/816) yeğenine, "Ey oğulcuğum, Allah'tan isteyeceğin bir ihtiyacın olduğu zaman, onu beni aracı kılarak iste"¹¹ dediği nakledilmiştir. Necmüddin-i Kübrâ'nın (öl. 618/1221) naklettiği Cüneyd-i Bağdâdî'nin (ö. 297/909) sekiz şartından biri olan "devamlı olarak şeyhe kalbi raptetmek ve kendi tasarrufunu şeyhin tasarrufunda yok ederek ilm-i vâkiât konusunda ondan istifâde etmek" ifadesi,¹² Abdülkâdir-i Geylânî'den (ö. 561/1165-66) nakledilen râbitaya işaret eden bazı ifadeler,¹³ şeyhin sûretini değil ama sûretini düşünme mânâsına râbitanın adı konulmadan tavsiye edildiğini göstermektedir.

Şehâbeddin Sühreverdî'nin (ö. 632/1234), "Müridin şeyhine nazar ederek bütün dikkatini onda toplaması ve Cenâb-ı Hak'tan şeyhi üzerine gelen tecellîleri seyre dalması semâ'da kendi kendine hareket etmesinden daha hayırlıdır"¹⁴ demesi, doğrudan sûrete bakılarak yapılan râbitaya işaret etmektedir.

11. Ahmed b. Abdillâh Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ' ve tabakâtü'l-aşfiyâ* (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1988), 8/364.

12. Ebû'l-Cennâb Necmeddîn-i Kübrâ, *Fevâ'ihu'l-cemâl ve fevâtihu'l-celâl*, thk. Yusuf Zeydan (Kahire: Dâru Su'ad es-Sabâh, 1993), 124; Zeynüddin Hâfî'nin kitabında bu madde, "müridin inanarak ve manen yardımını umarak tam bir teslimiyet, muhabbet ve işlerinde hakem kılarak kalbini şeyhe bağlamaya devam etmesidir." şeklindedir. bk. Zeynüddin Hâfî, *el-Veşâya'l-İkudsîyye* (Dâru'l-Kütübü'l-Katariyye, 1065), 107-108b; Köle, *Zeynüddin Hâfî*, 144-145, 217-218; Bu sekiz şart için bir makale yazan Süleyman Gökbulut'un tesbitine göre daha sonraki Kübrevî şeyhleri bu sekiz şartı yazmış ve çoğunluğu râbita ile ilişkili maddeyi de dahil edip açıklamalar yapmıştır. bk. Süleyman Gökbulut, "Cüneyd'in Sekiz Şartı", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/36 (2012), 201-231. Yaptığımız araştırmada Cüneyd-i Bağdâdî'ye atfedilen sekiz şartı, özellikle de râbita ile ilgili şartı Cüneyd'den bahseden hicri VI. yüzyıldan önce yazılan eserlerde bulamadık. Gökbulut, bunların Cüneyd'in farklı zamanlarda dile getirdiği tasavvufi ilkelere bir araya getirilmiş hali olduğu kanaatindedir. bk. Gökbulut "Cüneyd'in Sekiz Şartı", 227.

13. Abdülkâdir Geylânî (ö. 561/1165-66) bir şiirinde müritlerinden kendisiyle tevessül edilmesini istemiştir. Şiir için bk. Muhyiddin Ebû Muhammed Abdülkâdir Geylânî, *Fütûhu'l-ğayb* (Kahire: y.y., 1973), 237. Dilaver Selvi, *Tasavvuf Metodu Olarak Rabita* (İstanbul: Semerkand Yayıncılık, 2016), 103.

14. Ebû Hafs Şihâbüddin Ömer es-Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif* (Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.), 2/214; Ebû Hafs Şihâbüddin Ömer es-Sühreverdî, *Avarifü'l-Meârif: Gerçek Tasavvuf*, çev.

Şeyhin gıyabında sûretini düşünmek şeklinde yapılan râbitanın ilk olarak Bahâeddin Nakşibend (ö. 791/1389) tarafından seçkin müridi Muhammed Parsâ'ya (öl. 822/1420) telkin edildiği¹⁵ ifade edilmiştir. Ancak Desûkiyye tarikatının kurucusu İbrahim Desûki'den (ö. 676-1277) “mürit doğuda, kendisi batıda da olsa kendisinin karaltısını görebilecekleri, bir sıkıntıları olur, Allah'tan soracakları bir şey olursa, gözlerini kapatıp kalp gözlerini açarlarsa kendisini açıkça görüp işlerini istişare edebilecekleri”¹⁶ ifadesi nakledilmiştir. Ayrıca Şazeli şeyhi İbn Atâullah el-İskenderî (ö. 709/1309) zikrin âdâbını anlatırken: “Dediler ki: Zikir yapan kişi, bir şeyhin gözetimi altında (bir şeyhe bağlı) ise, zikir yaparken şeyhinin hayâlini gözü önüne getirmelidir, çünkü şeyh, onun bu yoldaki refiki (yoldaşı) ve rehberidir. Zikre başlarken, şeyhinin istimdadının Rasûlullah'tan olduğuna inanarak, şeyhin himmetinden istimdad eder. Çünkü şeyhi Rasûlullah'ın nâibidir.”¹⁷ demektedir. Bu sözler, şeyhin sûretini düşünmek şeklinde bir râbitanın Bahâeddin Nakşibend'den çok daha önce Mısır'da başladığına işaret etmektedir.

Râbita ile ilgili ilk detaylı bilgiye Ubeydullah Ahrâr'da (ö. 895/1490) rastlandığı, onun, râbitada şeyhin iki kaşının arasına yönelmek gerektiğini söylediği¹⁸ ifade edilmiştir. Ancak gerek İbn Atâullah'tan yapılan üstteki aktarma, gerekse Zeynüddin Hâfî'nin (ö. 838/1435), Cüneyd-i Bağdâdî'den halvetin sekiz şartını aktarırken ikinci şartta yaptığı açıklamada, “şeyhinin hayalini göz önüne getirir, çünkü şeyh onun bu yolda refikidir (yoldaşıdır). Eğer şeyh hakiki bir şeyh ise ruhaniyeti her müridine refik olur (yoldaşlık yapar)” ifadesi¹⁹ Şazeliyye tarikatında ve Sühreverdiyye'nin en azından Zeyniyye kolunda zikir esnasında şeyhe nasıl râbita yapılacağı hakkında bilgi verildiğini göstermektedir.

Dilaver Selvi (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2010), 531.

15. Necdet Tosun, *Bahâeddin Nakşibend: Hayatı, Görüşleri, Tarikatı* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2015), 315; Gündüz, “Tasavvufi Bir Terim Olarak Râbita”, 29-30.

16. Hasan Hilmi, *es-Sifri'l-esnâ*, 78.

17. İbn Atâullah el-İskenderî, *Miftâhu'l-felâh ve mişbâhu'l-ervâh* (Mısır: Matbaatü's-Saâde, ts.), 17.

18. Tosun, *Bahâeddin Nakşibend*, 316.

19. Zeynüddin Hâfî, *el-Veşâya'l-Kudsiyye* (Dâru'l-Kütübü'l-Katariyye, 1065), 105b; Köle, *Zeynüddin Hâfî*, 141, 214; Hasan Hilmi, *es-Sifri'l-esnâ*, 86.

Râbîta, Nakşibendiyeye has bir uygulama gibi gözükse de Halvetiyye, Kâdiriyye ve Çiştîyye,²⁰ Rifâiyye, Şazeliyye, Şa‘rânîyye²¹ gibi çok sayıda tarikatta râbîtanın bulunduğu ifade edilmektedir.

Birçok tarikattan icazetli olan²² Abdülvehhab Şa‘rânî’nin (ö. 973/1565), zikrin âdâbını anlattığı bölümde, zikre başlarken dikkat edilmesi gereken edeplerden dördüncüsü olarak, müridin şeyhini iki kaşı arasında düşünerek şeyhinden himmet istemesini; zikir esnasındaki yedinci edeb olarak da, sâlikin zikre devam ettiği müddetçe şeyhinin sûretini iki gözün ortasında hayâl ve tasavvur etmesi olarak sayıp ardından “Bu iş (râbîta), şeyhlere göre edeplerin en gereklilerindendir. Çünkü bu sayede mürit, Allah Teâlâ ile beraber olma edebine ve O’nu murâkabe hâline ulaşır”²³ ifadesi neredeyse tarikatların tamamına yayılan bir râbîta anlayışı olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte râbîta hakkındaki müstakil risale ve eserlerin tamamına yakını Nakşibendî şeyhleri veya müritleri tarafından yazılmıştır. Tespit edilebildiği kadarıyla râbîta konusunda müstakil olarak kaleme alınan ilk eser Hâlid-i Bağdâdî’ye (ö. 1242/1826) ait olan İstanbul’daki bir halifesine gönderdiği risaledir.²⁴ Râbîtayı savunmak üzere kaleme alınan bu risale Nakşibendîler tarafından çoğaltılmış ve daha sonra bu konuda yazılan tüm eserlere kaynaklık etmiştir.

Râbîta hakkındaki bilgilere bakıldığında râbîtanın ilk başlarda tüm müritlere değil seçkin müritlere tavsiye edildiği anlaşılmaktadır.²⁵ Ancak daha sonra râbîta mübtedî müritlere verilen bir ders, onlardan istenen bir eğitim metodu haline gelmiştir. Murakabe dersine gelen,²⁶ seyr u sülûkte ilerlemiş müridin mürşit râbîtasını bırakacağı ifade edilmiştir.²⁷

20. Tosun, “Râbîta”, 34/378.

21. Kadir Taşpınar, *Tasavvufta Mürşid Rabitası* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 96-97.

22. Hayri Kaplan, “Şa‘rânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/347. Şa‘rânî’nin yirmi altı tarikattan icazetli olduğu ifade edilmektedir.

23. Ebû’l-Mevâhib Abdülvehhâb eş-Şa‘rânî, *el-Envârü’l-ğudsîyye fî beyâni kavâ’idi ş-şûfiyye*, thk. Taha Abdalbâki Surûr - Muhammed Abduşşâfi’ (Beyrut: Mektebetü’l-Meârif, 1988), 36-37.

24. Bu risale yazma eser kütüphanelerine genellikle “Risâle fî’r-Râbîta” veya “Risâletü’r-Râbîta” isimleriyle kaydedilmiştir.

25. Tosun, *Bahaeddin Nakşibend*, 315-316.

26. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 507.

27. Hasan Hilmi, *es-Sifrü’l-esnâ*, 75-76; Abdülhakim Yüce, “Mevlanâ Halid Bağdâdî’ye Göre Şeyh-Mürîd İlişkisi ve Rabîta”, *Uluslararası Mevlana Halid-i Bağdâdî Sempozyumu Bildirileri*,

Muhammed Hânî (ö. 1318/1900), müridin doğrudan Allah Teâlâ'dan feyz alma kabiliyetine gelene kadar râbitayı terk etmemesi gerektiğini, o hale gelince de şeyhini sevmeye devam etmesi ancak râbitayı terk etmesi gerektiğini söylemektedir.²⁸ Ancak müridin bu makama geldiğini kimin tayin edeceği hakkında bir açıklama yoktur. Herhalde mürit halini şeyhe aktaracak o da mürşit râbitasını bırakmasını veya devam etmesini isteyecektir.

1.3. Râbitanın Çeşitleri

Râbita ile ilgili eser kaleme alanların beyanına göre râbitanın ilk türü muhabbet râbitasıdır. Konuyla ilgili eser kaleme alanlardan bazılarının belirttiğine göre muhabbetten kaynaklanan kalbî râbita, sahabe, tâbiin ve tebe-i tâbiin hazerâtında zorlanmaksızın kendiliğinden meydana geliyor, ayrıca onlara uyarıcı bir ikazda bulunulmuyordu. Zamanla toplum bozulduğu, kişilerin kalpleri gereksiz şeylerle meşgul olup bu sevgi azaldığı için, tarikat ehli bunun yerine müritlerin kalplerini Cenâb-ı Hakk'a bağlamak maksadıyla kâmil şeyhlere râbitayı bir usûl olarak benimsemişler²⁹ ve farklı şekillerde râbita yapılması istenmiştir.

Râbitanın yapılış şeklini ilk târif edenlerden Tâcüddin b. Zekeriya'ya göre, râbitada şeyhin sûreti sağ omuzda düşünülür ve buradan kalbe uzanan bir durum (ruhânî bir kuvvet) farz edilir. Şeyh buradan kalbe yürüyerek gelir.³⁰

Hâlid-i Bağdâdî'ye göre ise râbitanın en güzel yapılış şekli şöyledir: Mürit iki gözünün arasında bulunan hayal hazinesi ile mürşidinin, feyz kaynağı olan iki gözünün arasına bakar. Tazarru ederek ve tevessül niyetiyle şeyhinin hayalinin iki gözünün arasındaki hayal hazinesine dahil olduğunu, oradan kalbine ve kalbinin derinliklerine indiğini, kendisinin de onunla beraber indiğini hayal eder. Kendisini unutsa bile şeyhini unutmaz.³¹

Muhammed Hânî altı çeşit râbita saymaktadır: 1. Müridin kâmil şeyhinin sûretini iki gözü arasında düşünüp ruhanîyetine teveccüh etmesi

ed. Erdal Baykan - Mehmet Keskin (Ankara: Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi - Van İl Müftülüğü, 2012), 88; Gündüz, "Tasavvufî Bir Terim Olarak Râbita", 34.

28. Hânî, *el-Behcetü's-seniyye*, 74; Hânî, *Âdâb*, 223.

29. Dağıştânî, *Fetvalar*, 152; Taşpınar, *Tasavvufta Mürşid Rabıtası*, 57.

30. Nablusî, *Miftâhu'l-ma'îyye*, 94.

31. Hâlid el-Bağdâdî, *Halidiyye Risalesi*, çev. A. Suat Demirtaş (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2010), 50.

(yönelmesi). 2. Şeyhinin sûretini iki yanında tasavvur ve kendisinde gaybet hali ve cezbe eseri ortaya çıkana kadar ruhaniyetine teveccüh etmesi. Bu iki râbîta çeşidinde gaybet ve cezbe hallerinden biri olursa mürit râbîtayı bırakır, onlara yönelir; bu haller geçince tekrar râbîta yapar. 3. Şeyhin sûretini müridin alnında tahayyül etmesi. Bu râbîtada mürit, şeyhini alnının ortasına oturtur. 4. Müridin, şeyhin sûretini kalbinin ortasında hazır etmesidir. 5. Müridin, şeyhin sûretini alnında tasavvur edip oradan kalbinin ortasına indirmesidir. Mürit, kalbini geniş bir dehliz gibi düşünür ve tüm havâtır keser. 6. Müridin, nefisini nefyetmesi (ortadan kaldırması) şeyhini sabit bırakmasıdır. Yani müridin, kendi yerinde şeyhi olduğunu düşünmesidir.³²

Nu'manoğlu Kâtip Mustafa Fevzi (ö. 1924), râbîtanın yapılışını şöyle târif etmiştir: Göz yumulur, kalbi kalbine gelecek şekilde şeyhi tam karşısında oturuyor şekilde, kendi kalbi küçük bir havuz, şeyhin kalbi bir deniz şeklinde; Rasûlullah'tan gelen feyz ve nur şeyhinden kendisine akıyor diye düşünülür.³³

Bunun haricinde müridin kendisini şeyhinin heyet ve kıyafetindeymiş gibi tahayyül etmesi,³⁴ mürşidin vücuduyla müridin vücuduna girmesi, müridin kendisinin mürşidin vücudunda yok olup bir olduklarını düşünmesi şeklinde râbîta çeşitleri de sayılmış ve bunlar için *şeklî râbîta* veya *suverî râbîta* adı verilmiştir.³⁵

Râbîtanın yapılış şekilleri yanında bir de yapılma zamanları ve yerleri de vardır. Buna göre:

1. Huzur râbîtası: Şeyhin huzurunda iken kendisine yapılan râbîtadır. Mürit şeyhi tahtına oturmuş bir sultan, kendisini de ondan bir şey bekleyen fakir biri gibi düşünüp gönülden yardım talebinde bulunur.³⁶

2. Mânevî râbîta: Hayalî râbîta da denilen bu râbîta her zaman yapılabilir. Müridin gündelik işlerinde bile mürşidi yanında düşünmesidir. Özellikle uyumadan önce ve günahla karşı karşıya geldiğinde râbîta

32. Hânî, *el-Behcetü's-seniyye*, 72-73. Bu bölümün Türkçe tercümesi *Âdab*'da bulunmamaktadır.

33. Mustafa Fevzi, *Kitab-ı isbâtü'l-mesâlik fi râbîtati's-sâlik* (İstanbul: y.y., 1324/1906), 47.

34. Abdülhakim Arvâsî, *Râbîta-i Şerife* (İstanbul: y.y., 1976), 8-9, 19.

35. Selvi, *Râbîta*, 171-172; Yahya el-Abbas el-Hâşimî Pakişi, *Râbîta Risâlesi*, çev. Süleyman Taş (İstanbul: Buhara Vakfı, 1997), 62-63.

36. Pakişi, *Râbîta Risâlesi*, 60.

yapılması tavsiye edilmiştir.³⁷ Namaza başlarken ve bitirdikten sonra râbîta yapılması tavsiye edilmiş ancak namazda iken râbîta yapılmaması söylenmiştir.³⁸

3. Özel ders râbitası: Nakşîlerde müridin akşam yatsı arası bir vird gibi yaptığı râbitadır. Bu râbitada mürit, şeyhin yüzünü gözünün önüne getirir, şeyhinin yüzünün dolunay gibi parladığını, nur şeklinde feyzlerin ondan gelip, kendi kalbine aktığını ve o nurun bütün vücuduna yayıldığını düşünür. On-on beş dakika sürer.³⁹

4. Zikirde râbîta: Müridin kendisine verilen günlük vird esnasında yaptığı râbitadır. Buna istimdat râbitası denir. Bu râbîta kalbi zikre hazırlamak, mânevî uyanıklığı temin etmek için yapılır. Şekli râbitaya benzer.⁴⁰ Râbîta ile ilgili târifler ve zikir âdabını anlatan eserlere nazaran, şeyhin sûretini göz önüne getirip ondan feyz geldiğini düşünmek mânâsındaki râbitanın zikir esnasında da yapılacağı akla gelmektedir. Ancak bununla ilgili Nakşî kaynaklarının bir bölümü bu çeşit râbitanın zikre başlamadan önce yapılacağını, zikir esnasında bu tür bir râbitanın yapılamayacağını ancak şeyh yanında imiş gibi râbîta yapılacağını ifade etmişlerdir.⁴¹

5. Sohbet ve hatmede râbîta: Mürşidin sohbetinde doğrudan kendine bakarak, başkasının yaptığı sohbette sanki mürşidi sohbeti yapıyormuş gibi düşünerek, hatmede de yine mürşidinin huzurunda olduğunu düşünerek yapılan râbitadır.⁴²

6. Kabir ziyaretlerinde râbîta: Vefat etmiş bir veliyi ziyaret eden müridin kalbiyle kabirdeki zata yönelip feyz beklemesidir.⁴³ Bu râbitanın yapılış şekli şöyledir: Kabirdekine selâm verilir, sağ ayağı yakınına oturulur, râbîta yapan göbeği üzerinde sağ elini sol eli üzerine koyar, başını göğsüne eğer, bir Fatıha, on bir İhlas ve bir Âyete'l-Kürsî okuyarak o zatın ruhuna hediye eder. Sonra orada oturup feyz almak için o kişinin ruhanîyetine teveccüh eder.⁴⁴ Bu târif Hâlid-i Bağdâdî'ye göredir.⁴⁵ Kuşadalı

37. Selvi, *Rabta*, 172-175; Pakiş, *Râbta Risâlesi*, 65-66.

38. Selvi, *Rabta*, 173; Mustafa Fevzi, *İsbâtü'l-mesâlik*, 26.

39. Selvi, *Rabta*, 181-182; Pakiş, *Râbta Risâlesi*, 63.

40. Selvi, *Rabta*, 182-183.

41. Mustafa Fevzi, *İsbâtü'l-mesâlik*, 26.

42. Selvi, *Rabta*, 183-187; Pakiş, *Râbta Risâlesi*, 62.

43. Selvi, *Rabta*, 187-189.

44. Hânî, *el-Behcetü's-seniyye*, 73-74; Hânî, *Âdâb*, 221.

45. Taşpınar, *Tasavvufta Mürşid Rabtası*, 100.

İbrahim Halvetî (ö.1262/1846) ise ölmüş kimselere râbîta yapılmasını faydasız bulmuş ve müritlerine yasaklamıştır. Ona göre râbîta yapanların şeyhin bizzat simasını görmeleri, âmâ olanların ise sesini duymuş olmaları gerekmektedir. Şeyhin sûretini târif ile bile râbîtayı kabul etmemiştir.⁴⁶

Burada şunu belirtmek gerekir ki sayılan bu çeşitlerin tamamı Nakşibendiyye'nin tüm kollarında uygulanmamaktadır. Hepsinde râbîta bulunmasına rağmen çeşitlerinin uygulanması koldan kola farklılık arz edebilmektedir. Mesela son devrin Nakşî şeyhlerinden Mahmud Sami Ramazanoğlu'na göre râbîtanın esası muhabbettir ve râbîtada mürşidin hayalini tefekkür etme gereği yoktur.⁴⁷ Ona göre muhabbetin gereği muvâfakattir. Şeyhini seven ona muvâfakat eder ve onun istediği amelleri işler. Bu da in'ikâs yoluyla mürşidin halinin müritte gerçekleşmesine yol açar.⁴⁸

Râbîta ile ilgili ilk yazılan eserlerde kadın müritlerle ilgili bir açıklama olmamasına rağmen Dilaver Selvi, kadınların şeyhin şeklini düşünmeden, şeyhini bir nur şeklinde tasavvur ederek râbîta yapacağını söylemektedir.⁴⁹ Ancak şifahî olarak edindiğimiz bilgiye göre uygulama erkeklerle çok farklı değildir.

Râbîta yapılacak kişinin özellikleri üzerinde de durulmuştur. Muhammed Hânî, râbîtanın ancak velâyet kudretiyle tasarrufta bulunabilen insân-ı kâmile yapılabileceğini söylemiş;⁵⁰ bu mürşid-i kâmilî, fenâfillah makamını geçmiş bekâbillah makamında bulunan kişi olarak tanımlamıştır.⁵¹ Bu ifadeleri farklı şekilde tekrarlayan Arvâsî, kendisine râbîta yapılmasını isteyen birinin buna liyakatini ancak böyle yüksek derecelere ulaşmış şeyhinin veya Allah ricalinin şehadet etmesi gerektiğini, layık olmayanlara râbîta yapmanın yapana zarar verdiği gibi yaptırana daha büyük zarar vereceğini söylemektedir.⁵² Bununla birlikte uygulamada, tarikatlarda böyle bir mekanizma bulunmamakta, şeyh olarak kim kabul edilmişse ona ve onun bağlı olduğu silsiledeki kişilere râbîta yapılmaktadır.

46. Gündüz, "Tasavvufî Bir Terim Olarak Râbîta", 42; Betül İzmirli, "Kuşadalı İbrâhim Halvetî'nin Râbîta Hakkındaki Görüşleri", *Akademik İslâm Araştırmaları Dergisi* 7 (Aralık 2019), 110.

47. Mahmud Sâmî Ramazanoğlu, *Musâhebe* (İstanbul: Erkam Yayınları, 1983), 6/151.

48. Ramazanoğlu, *Musâhebe*, 6/154.

49. Selvi, *Rabita*, 250-251.

50. Hânî, *el-Behcetü's-seniyye*, 73; Hânî, *Âdâb*, 221.

51. Hânî, *el-Behcetü's-seniyye*, 74-75.

52. Arvâsî, *Râbîta-i Şerife*, 24-27; Selvi, *Rabita*, 161-162.

2. Râbitayı Savunanların Delilleri

19. yüzyıla kadar râbîta hakkında önemli bir eleştiri yapılmamıştır. 19. ve 20. yüzyıllarda Hindistan'da kendisi de bir Nakşibendî Müceddidî olan Ahmed Şehîd Birîlvî (öl. 1246/1831) ile Sıddîk Hasan Han Kannevcî (ö. 1307/1890) ve İstanbul'da Hâfız Seyyid Hoca başta olmak üzere bazı kişiler tarafından râbîtaya eleştiriler yöneltilmiştir. Eleştirenlerin çoğu râbîtayı sadece bidat olarak görürken, Hâfız Seyyid Hoca onun hem bidat hem şirk olduğunu ve putperestlik âdetlerine benzediğini öne sürmüştür. Bu eleştiriler üzerine bilhassa Nakşibendî Hâlidî mensupları râbîtayı savunmak için eserler kaleme almışlardır.⁵³

19. yüzyılda râbîtayı savunmak üzere kaleme alınan eserlerde ilim geleneği üzere âyetlerden, hadislerden, icmâ ve kıyastan deliller ile dört mezhep âlimlerinin sözlerinden delil getirilmiştir. Özellikle 1980'li yıllardan sonra Türkiye'de yapılan akademik çalışmalarda bunlara insan psikolojinden deliller de eklenmiştir. İcmâ delili olarak tasavvuf ehlinin icmâ gösterildiği için⁵⁴ burada onunla ilgili bir şey zikredilmeyecek, diğer deliller üzerinde durulacaktır.

2.1. Râbitayı Savunmak İçin Delil Getirilen Âyetler

Râbîtayı savunanlar bu hususta çok sayıda âyet delil getirmişlerdir. Bunların bir kısmı şunlardır:

1. *"Ey îmân edenler! Allah'tan korkun. Bir de sâdıklarla beraber olun!"*⁵⁵ âyetinde geçen 'sâdıklarla beraberlik' râbîtaya delil olarak ileri sürülmüştür. Hâce Ubeydullah Ahrâr'a (ö. 895/1490) göre bu âyet sâdıklarla hem sûreten hem de mânâ ile birlikte olmayı emretmektedir. Sâdıklarla mânânen birlikte olmanın adı da râbîtadır.⁵⁶ Âyette asıl kast olunan kalbî

53. Tosun, "Râbîta", 34/378.

54. bk. Hüseyin ed-Devserî, *er-Rahmetü'l-hâbiða fi tahkik'ir-râbiða* (İstanbul: y.y., ts.), 1/538; Hasan Hilmi, *es-Sıfırü'l-esnâ*, 74-75.

55. Hayrettin Karaman vd. *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meali* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), et-Tevbe 9/119.

56. Mevlâna Ali b. Hüseyin Safiyyüddin, *Reşahat Ayn el Hayat: Can Damlaları*, sad. Necip Fazıl Kısakürek (İstanbul: Eser Kitabevi, 1978), 273-274; Hâlid el-Bağdâdî, *Risâle fi'r-Râbîta*, (Yazmalar Koleksiyonu, 6129/9), 53b; Hâlid el-Bağdâdî, *er-Risâletü'l-Hâlidîyye*, 25.

beraberliktir. Zâhiren biriyle beraber olup da kalben beraber olmayan ondan istifade edemez.⁵⁷

Hasan Hilmi Efendi, “*Sâdıklarla beraber olunuz!*” âyeti için Ubeydullah Ahrar’ın yaptığı tefsirin çok güzel olduğunu, bu âyete göre savaşlarda ve diğer amellerde sâlihlerle beraber olma emredildiğini, müridin de en büyük put olan nefs-i emmâre ile büyük bir savaşta olup bunu şeyhiyle beraber yürüttüğünü, bu savaşın ancak şeyhini hayal etmek ve ona tâbi olmakla mümkün olduğunu, bunun da râbita olduğunu söylemektedir.⁵⁸

2. “*Ey îmân edenler! Allah’tan korkun ve O’na yaklaşmaya vesile arayın ve O’nun yolunda savaşın! Ta ki muradınıza eresiniz!*”⁵⁹ Bu âyette geçen ‘vesile’nin umûmî olduğu ve râbitanın bu vesilelerden biri olarak kabul edilmesi gerektiği ileri sürülmüştür.⁶⁰ Sâlihlerle tevessülü kabul edenler mutlak anlamda vesîlenin hem şahıslara, hem de amellere şâmil olacağını söylemiş ve bunu sünnetin Kur’ân-ı Kerim’i tefsir fonksiyonundan istifade ederek, Hz. Peygamber ve ashâbının uygulamasıyla delillendirmişler, ‘âyetteki mutlak ifadeyi sınırlamanın ancak bir delille mümkün olabileceğini, Kur’ân’da ise böyle bir kaydın bulunmadığını’ iddia ederek râbitayı vesilelerden biri saymışlardır.⁶¹

Bu âyeti râbitaya delil getirenlerden Hüseyin ed-Devserî şöyle bir akıl yürütmesi yapmıştır. Vesile sâlih amellerdir. Bir amel ancak ihlas ile sâlih olur. Bir amelin hâlis olması için şâibelerden uzak olması gerekir. Bizim tecrübemize göre râbita ile meşgul olduğumuzda amellerimiz gaflet şâibesinden uzak kalmaktadır. Gaflet içinde yapılan amelden sevap elde edilmemektedir. Gafletten uzak kalmak maksut olduğuna, râbita da bu maksudu sağladığına göre, en güzel vesilelerden olmaktadır.⁶²

3. “*De ki eğer siz, Allah’ı seviyorsanız, hemen bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve suçlarınızı mağfiretle örtsün. Allah gafûrdur, rahîmdir.*”⁶³ Râbitayı savunanlar, bu âyette geçen ‘ittibâ’ın gerçekleşebilmesi için ya hissen ya

57. Mustafa Fevzi, *İsbâtü’l-mesâlik*, 29-30.

58. Hasan Hilmi, *es-Sifri’l-esnâ*, 46.

59. el-Mâide 5/35.

60. Arvâsî, *Râbita-i Şerife*, 8, 28; Mustafa Fevzi, *İsbâtü’l-mesâlik*, 28.

61. Gündüz, “Tasavvufî Bir Terim Olarak Râbita”, 43.

62. Devserî, *er-Rahmetü’l-hâbiğa*, 1/537-538.

63. Âl-i İmrân 3/31.

da hayalen tâbi olunanın görülmesinin gerekli olduğunu râbitanın hayalen görme olduğunu söylemişlerdir.⁶⁴

4. “*Andolsun Allah’ın Rasûlünde sizin için, Allah’ı ve âhireti arzu eden ve Allah’ı çok anan kimseler için, (uyulacak) en güzel bir örnek (üsve-i hasene) vardır.*”⁶⁵ “*İbrahim’de ve onunla birlikte bulunanlarda sizin için güzel bir misal var.*”⁶⁶ âyetlerinde geçen *üsve* kelimesi de râbitaya delil olarak gösterilmiştir.⁶⁷

5. “*Kadın cidden ona niyeti kurmuştu, eğer Rabbi’nin burhanını görmese idi o da ona kurmuş gitmişti. Ondan fenâlığı ve fuhşu uzaklaştırmak için öyle oldu. Hakikat o bizim ihlâsa mazhar edilmiş has kullarımızdandır.*”⁶⁸ Sûfiler, bu âyetteki burhanı Zemahşeri’nin (ö. 538/1144)⁶⁹ de içinde olduğu müfessirlerin çoğunluğunun Hz. Yâ’küb’un (a.s.) o anda Hz. Yûsuf’a (a.s.) görünerek onu uyarması olarak tefsir ettiklerini⁷⁰ söyleyerek âyeti, kâmil velîlerin uzaktan imdat ve tasarrufuna delil kabul etmiş;⁷¹ buradan da râbitaya delil çıkarmışlardır.⁷²

6. “*Muhakkak Allah ve melekleri Nebî’ye çok salât ederler. Ey îmân edenler siz de Ona salât edin ve tam bir teslimiyetle selâm verin!*”⁷³ âyetini râbitaya delil getiren Hasan Hilmi Efendi, râbitanın aslının Rasûlullah’a olduğunu, doğrudan Rasûlullah’a ancak ehlinin râbita yapabileceğini söylemektedir.⁷⁴ Hz. Peygamberin adı anıldığında salât ü selâm getirmek bunu yapan ile Rasûlullah arasında bir sevgi ve saygı bağı oluşturacak,

64. Arvâsî, *Râbita-i Şerife*, 29; Gündüz, “Tasavvufî Bir Terim Olarak Râbita”, 45; Hasan Hilmi, *es-Sifri’l-esnâ*, 115.

65. el-Ahzâb 33/21.

66. el-Mümtehine 60/4.

67. Gündüz, “Tasavvufî Bir Terim Olarak Râbita”, 49.

68. Yûsuf 12/24.

69. Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf’an hağâ’iki ğavâmizi’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-ekâvil fi vücûhi’t-te’vil* (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1407), 2/458. Zemahşerî bu görüşü “qîle/denildi” diyerek aktarmış ve sonunda “bu ve benzeri rivayetler haşv ve cebr ehlinin sözleridir” demiştir.

70. Ebü Ca’fer et-Taberî, *Câmi’ul-beyân’an te’vili âyi’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2000), 16/34, 40-47; Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Yûsuf Necâti vd. (Kahire: Dâru’l-Misriyye, 1955), 2/40; Ebü İshak İbrahim ez-Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân ve râbüh*, thk. Abdülcelîl Şelebi (Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1988), 3/101.

71. Taşpınar, *Tasavvufta Mürşid Rabitası*, 33.

72. Hâlid el-Bağdâdî, *Risâle fi’r-Râbita* (Yazmalar Koleksiyonu, 6129/9), 54a; Arvâsî, *Râbita-i Şerife*, 32.

73. el-Ahzâb 33/56.

74. Hasan Hilmi, *es-Sifri’l-esnâ*, 68.

böylece bu kişinin Hz. Peygamber'e olan sevgisi artacaktır. Bu da bir tür râbıta olarak değerlendirilebilir.⁷⁵

Mehmed Fevzi Efendi (ö. 1900), bu âyetler haricinde, “*Rükû edenlerle beraber rükû edin*”⁷⁶ ve “*Kim Allah'a ve Rasûl'e itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, siddikler, şehidler ve sâlih kişilerle beraberdir. Bunlar ne güzel arkadaştır!*”⁷⁷ âyetlerini de zikrederek, bu âyetlerin bâtın ehli tarafından râbıtaya delil olarak görüldüğünü, zâhir müçtehitlerin kendi alanında delil kabul edildiği gibi bâtın müçtehitlerinin de kendi alanlarında delil alınması gerektiğini iddia etmektedir.⁷⁸

2.2. Râbıtayı Savunmak İçin Delil Getirilen Hadisler

Râbıtayı savunmak için delil getirilen hadislerin bir kısmı⁷⁹ şunlardır:

1. “Ameller niyetlere göredir. Kişiye ancak niyet ettiği için karşılığı vardır.”⁸⁰ Râbıtaya bu hadisi delil getiren Hüseyin ed-Devserî'ye göre, mubah bir hareket ve tasavvur, kişi bununla istediğine ulaşamasa bile, niyet ile taat ve takva oluyorsa, niyetiyle muradına ulaştığında evleviyetle olur.⁸¹

2. “Ben sizden birine, kendisinden, anne-babasından, evlatlarından ve insanların tamamından daha sevimli olmadıkça, îmanda kemâle eremezsiniz.”⁸²

Bu hadisteki emir şu anda ancak Rasûlullah'a kalbini bağlayarak yani bir çeşit râbıta ile gerçekleştirilebilir. Bu hadisin râbıtaya işaret ettiği

75. Dağıştânî, *Fetvalar*, 165.

76. el-Bakara 2/43.

77. en-Nisâ 4/69.

78. Edirne Müftüsü Mehmed Fevzi Efendi, *'Aynü'l-ḥakîka fî râbîti't-tarîka* (b.y.: y.y., ts.), 20-21. Edirne Müftüsü Mehmed Fevzi Efendi, Filibe Şerafeddin Paşa Medresesinde müderris ve aynı zamanda Nakşî şeyhi olan üstadına yaptığı bir ziyarette, râbıtaya put, râbıta yapana da putperest diyen bir risale gördüğünü, buna cevap olarak bu risaleyi yazdığını söylemektedir. bkz. Fevzi Efendi, *'Aynü'l-ḥakîka*, 2-3. Gördüğü risale Hâfız Seyyid Hoca'ya ait risale olmalıdır. Çünkü aktardığı cümleler ona aittir. Risale'de iddialar parça parça alınmış ve cevap verilmiştir.

79. Râbıtayı savunmak üzere kaleme alınan ilk eserlerde hadis sayısı fazla yok iken daha sonra yazılanlarda hadisler epeyce artırılmıştır. Bu hususta en geniş yazanlardan Dilaver Selvi, râbıta için çok sayıda hadisi delil olarak getirmiştir. Ancak bunların çoğunun delil olma yönü çok uzaktır.

80. Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmi'uş-şâhîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Kahire: y.y., 1374-75/1955-56), “İmâre”, 155; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'uş-şâhîh*, nşr. Muhammed Zühêyr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), “Bed'ül-Vahy”, 1.

81. Devserî, *er-Rahmetü'l-ḥabîta*, 1/538.

82. Buhârî, “İman”, 8; Müslim, “İman”, 60-70.

belirten Kuşadalı İbrahim Halvetî, Peygamber sevgisinin de tam mânâsıyla râbîta sayesinde gerçekleşeceğini belirtmektedir.⁸³ Mustafa Fevzi ise râbîtanın aşk ve muhabbet olduğunu, Rasûlullah'ı sevmenin Allah'ı sevmek olduğunu, râbîtanın da bu sevgiyi tahakkuk ettirdiğini söylemektedir.⁸⁴

3. “İki müminin ruhu bir günlük mesafede karşılaşır; hâlbuki onlar birbirlerini hiç görmemişlerdir.”⁸⁵ Bu hadis, mürşidin ruhunun râbîta sırasında gelebileceğine delil getirilmiştir.⁸⁶

4. “Sizin en hayırlılarınız görüldüklerinde Allah'ın hatırlandığı kimselerdir.”⁸⁷ Bunlar Allah dostlarıdır ve bunları görmek ya baş gözüyle ya da gönül gözüyledir. Gönül gözüyle görmek râbîtadır.⁸⁸

5. “Kim bir topluluğa benzemeye çalışırsa o da onlardandır.”⁸⁹ Râbîta sâihlere benzemeye çalışmaktır.

6. “Kişi sevdiği ile beraberdir.”⁹⁰

7. Hasan b. Ali'den rivayet edilmiştir: “Dayım Hind b. Ebî Hâle'den Hz. Peygamber'in hilyesini sordum. Çünkü O, Hz. Peygamber'i en iyi tasvir edenlerden (vassâf-ı nebî) biriydi. Ben de onun Hz. Peygamber'i tasvir etmesini arzuluyordum ki bu vasıfları dikkate alarak Hz. Peygamber'le bağlantı kurabileyim. O da anlatmaya başladı.”⁹¹

8. “İyi arkadaşla kötü arkadaş misk taşıyan kimse ile körük üfüren kimse gibidir. Misk taşıyan ya sana onu ikram eder yahut sen ondan (miski) satın alırsın ya da ondan güzel bir koku duyarsın. Körük üfüren kimse ise ya elbiseni yakar ya da ondan kötü bir koku duyarsın!”⁹² Şeyh

83. Selvi, *Rabita*, 73.

84. Mustafa Fevzi, *İsbâtü'l-mesâlik*, 20-21.

85. Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, thk. Samir b. Emin (Riyad: Dâru'l-Meârif, 1998), 138 (No. 261); Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb Arnavud vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 11/212, 626 (No. 6636, 7047); Ebû'l-Kâsım et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, thk. Hamdi Abdulmecid es-Selefi (Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 1405), 13/66; Selvi, *Rabita*, 74.

86. Hüseyin Avnî, “Râbitanın Şeri Delilleri”, *Darusselam* (5 Kasım 2020).

87. Ebû Abdillâh Muhammed İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuad Abdülbakî (Dâru İhyâi Kütübü'l-Arabî, ts.), “Zühd”, 4 (No. 4119).

88. Selvi, *Rabita*, 76.

89. Süleyman b. Eş'as b. İshak Ebû Dâvud, *Sünenü Ebû Davud*. (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.), “Libas”, 4.

90. Buhârî, “Edeb”, 96; Müslim, “Birr”, 165.

91. Ebû İsmâil Muhammed et-Tirmizî, *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, ts.), 22; Gündüz, “Tasavvufî Bir Terim Olarak Râbîta”, 44.

92. Müslim, “Birr”, 146.

güzel koku taşıyan gibidir. Mürit ondan ya soru sorma ya da yanında durmakla istifade eder.⁹³

9. “Dünya ve içindekiler lanetlenmiştir. Allah’ı zikir ve Allah’ı zikretmeye (rızasını kazanmaya) götüren şeyler veya âlim (öğreten) yahut talebe (öğrenen) hariç!”⁹⁴ hadisini râbitaya delil getiren Mustafa Fevzi’ye göre râbita, hadiste geçen “مَا وَالآلَةَ / mâ vâlâhu” “Allah’ı zikretmeye götüren şeyler” kapsamındadır.⁹⁵

10. Efendimizin (s.a.v.) hayâli gözünün önünden hiçbir zaman gitmeye yen Hz. Ebû Bekir (ra), bir gün Rasûlullah’a gelerek, “Ey Allah’ın Rasûlü, her zaman hayâliniz gözümün önünde duruyor. Hatta istemediğim bazı yerlerde bile yine sizi hayâl ediyorum” demişti. Peygamberimiz ona tahayyül etmeyiniz diye buyurmamışlardır.⁹⁶

11. “Ali’nin yüzüne bakmak ibadettir.”⁹⁷ Madem Hz. Ali’nin yüzüne bakmak ibadet ise gıyabında da onun hatıra getirilmesi ibadet olur.⁹⁸

12. “Kim Allah’ın kalbini nurlandırdığı bir kula bakmayı severse, Hârîse’ye baksın.”⁹⁹

93. Devserî, *er-Raḥmetü'l-hâbiḩa*, 1/530.

94. Ebû İsâ Muhammed et-Tirmizî, *el-Câmi'u'l-Kebîr: Sünen-i Tirmizî* (Mısır: Mustafa Bâbi'l-Halebî, 1975), “Zühd”, 14 (No. 2322); İbn Mâce, “Zühd”, 3 (No. 4112). Elbânî bu hadise yaptığı talikte hasen olduğunu söylemiştir.

95. Mustafa Fevzi, *İsbâtü'l-mesâlik*, 49.

96. Arvâsi, *Râbita-i Şerife*, 32; Hâlid el-Bağdâdî, *Halidiyye Risalesi*, 52; Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 271. Bizim araştırmamıza göre bu rivayet, Hâlid el-Bağdâdî’ye ait olan Râbita hakkındaki risalenin Osmanlıca tercümesinden alınmış ve oraya göre, Hz. Ebû Bekir’e (r.a.) atfedilen bu olayı, Buhârî eserinde zikretmiştir. Fakat böyle bir hadis kaynaklarda bulunmadığı gibi Hâlid el-Bağdâdî’nin yazma nüshaları ile matbu nüshasında da bu rivayeti göremedik.

97. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 10/76 (No. 10006); İsfahânî, *Hilye*, 5/58; Ebû Abdillâh Muhammed b. Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Şaḩihayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1411/1990), 3/152 (No. 4682-4683). Zehebî yaptığı talikte mevzu demiştir.

98. Rifat Okudan, “İnsanî Bir İnsiyak Olarak Râbita”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 4/10 (2003), 207. Bu hadisi Okudan, “Huzurunda ve gıyabında Ali’nin yüzüne bakmak ibadettir.” şeklinde vermiştir. Hadisin aslında olmayan “huzurunda ve gıyabında” ilavesi yorum olsa gerektir. Ancak hadisin metni buna izin vermemektedir.

99. Okudan, “İnsanî Bir İnsiyak Olarak Râbita”, 207; Ebû Hâtim Muhammed İbn Hibbân, *Kitâbü'l-mecrûhîn mine'l-muḩaddişîn ve'd-ḩu'afâ' ve'l-metrûkîn*, thk. Mahmud İbrâhim Zâyid (Haleb: y.y., 1396), 1/150. İbn Hibbân’ın bu kitabı adından da anlaşılacağı üzere hadis uydurmakla veya zayıf rivayetle meşhur kişiler içindir. Bu hadisin râvisi Ahmed b. el-Hasen b. Eban için de kezzâb (çok yalancı) ve deccal demiş; örnek olarak da bu hadisi zikretmiştir. Yazarın hadisi bu kaynaktan zikretmesi ilginçtir. Hadisin başka kaynakları vardır. bk. Nu'mân b. Sâbit Ebû Hanîfe, *el-Fıkhü'l-ebsat* (İmârât: Mektebetü'l-Furkan, 1419/1999), 123; Nu'mân b. Sâbit Ebû Hanîfe, *İmam-ı Azam'ın Beş Eseri*, çev. Mustafa Öz (İstanbul: Kalem Yayıncılık, 1981), 52-53; Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî, *Câmi'u'l-eḩâdiş* (Mısır. y.y., 1423/2002), 20/398; Ebû Abdillâh

Bunlar haricinde de pek çok hadis zikredilmiştir. Ancak hepsinin de delâlet yönü çok uzak ve bir bölümü de uydurma olan rivayetlerdir.¹⁰⁰ Bazı müellifler râbitanın da tevessül kapsamında olduğunu söyleyerek tevessüle delâlet eden hadisleri de delil olarak zikretmişlerdir.¹⁰¹ Burada yer verilen ve verilmeyen sahih hadislerin çoğunluğu Allah için sevmeye ilgilidir. Allah için birini sevenin onu düşüneneceği, yani bir çeşit râbita yapacağı, müridin şeyhini sevmesinin bu kapsamda olduğunu söylemişlerdir.

2.3. Râbitanın Câiz Oluşunun Kıyastan Delili

Râbitayı savunanlar kıyastan da delil getirmişlerdir. Hâlid-i Bağdâdî râbitayı Allah'a ulaşmaya vesile olan şeylere kıyas ederek, sakınca olmadığı söylemiştir. Ona göre menedilen râbita vesilesinin maksut kabul edilmesine yol açan, şeyhi maksut görenlerin yaptığı râbitadır.¹⁰²

Hüseyin ed-Devserî'nin kıyastan delili şudur: Fakihler namaz kılanın gözünün tabii sınırlarını taşmamasının sünnet olduğunu, çünkü bunun dikkati toplayıp dağınıklığı giderdiğini söylemişlerdir. Aynı şekilde râbita da ağyarı defeder, huzuru getirir.¹⁰³

Bunun haricinde, Şemâil kitaplarındaki rivayetler nasıl Rasûlullah'ı tasavvur imkânı veriyor ve bu sayede sevgi artıp ittibâ kolaylaşıyorsa râbita da aynı vazifeyi yapmaktadır; dua ederken vesvese giderilmesi için nasıl bazı şeylerin düşünülmesi tavsiye ediliyorsa, râbita da aynı faydayı sağlamaktadır gibi kıyaslar da yapılmıştır.¹⁰⁴

2.4. Râbitanın Câiz Oluşuna Serdedilen Psikolojik Deliller

Râbitanın câiz oluşuna psikolojiden de deliller getirilmiştir. Bu delili getirenler, râbita ile doğrudan ilgi kurulamayacak âyet ve hadisler yerine,

Muhammed Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdirü'l-uşûl fî ma'rifeti aḥbârî'r-Resûl*, thk. Abdurrahman Umeyre (Beyrut: Dâru'l-Cil, ts.), 1/270; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İşâbe fî temyizi ş-şahâbe*, thk. Adil Ahmed - Ali Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415), 1/690.

100. Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretileri*, 270-280.

101. Hüseyin Avnî, "Râbitanın Şeri Delilleri" (5 Kasım 2020).

102. Hâlid el-Bağdâdî, *Halidiyye Risalesi*, 52.

103. Devserî, *er-Rahmetü'l-hâbiḩa*, 1/538, 541.

104. Hüseyin Avnî, "Râbitanın Şeri Delilleri" (5 Kasım 2020).

insanda yaratılıştan bulunan bazı özelliklere vurgu yaparak, râbitanın insan için tabii bir husus olduğunu ifade etmişlerdir.

İbn Teymiyye (ö. 728/1328), sevginin tesirini anlatırken, asıl muhabbetin Allah'a olması gerektiğini, Allah'la beraber (Allah'ı sever gibi) kimsenin sevimeyeceğini, sevginin Allah için olması gerektiğini, Allah için sevmenin Allah'ı sevmek kapsamında olduğunu ifade etmekte ve Allah için sevilen Rasûlullah, önceki peygamberler ve bunların ashâbı sâlihler kalpte tasavvur edildiğinde bunun kişinin kalbini Allah sevgisine götüreceğini söylemiştir.¹⁰⁵

Ömer Dağıstanî, râbitanın sevgi ve aynîleşme yönüne dikkat çekmiş, kendisini şeyhine, Hz. Peygamber'e veya Cenâb-ı Hakk'a gerçek mânâda bağlayan, onlarla kalbî ve mânevî bir irtibat kuran sâlikin, bu râbitası sayesinde yalnızken de sanki onların huzurundaymış gibi edepli ve terbiyeli hareket etmeye gayret ederek feyz kazanmaya çalışıp, böylelikle mâsiyet ve kötülüklerden uzaklaşmaya gayret edeceğini, gerçek râbitanın da bu olduğunu söylemiştir.¹⁰⁶

Râbitanın psikolojik tesirine dikkat çeken sûfilere göre, tasavvuftaki râbita için bu durumları bir delil gibi sunmaya gerek yoktur. Bunlar, râbitanın fitrî bir olay olarak insanın varlığına zaten yansındığını göstermektedir.¹⁰⁷

Rıfat Okudan'a göre râbita, psikolojik bir eğitim yöntemidir ve sevgi yoluyla kâmil insanlarla özdeşleşme için kullanılmaktadır.¹⁰⁸ Ona göre râbitasız insan olmaz ve olamaz. Çünkü münasebetsiz, alakasız ve irtibatsız bir sosyal hayat düşünülemez.¹⁰⁹ Bugün sosyal bilimlerde de tespit edilmiş olduğu üzere, örnek alınan her enerjik karakterde bir bulaşma özelliği bulunmakta, kuvvetli insanlar zayıf olanlar için bir ilham kaynağı olmaktadır.¹¹⁰ Benimseme, benzeme ve özdeşleşme ameliyesinden gerek psikolojide gerek eğitim psikolojisinde ve gerekse sosyal psikolojide geniş ölçüde faydalanılır. Râbita da insanî bir insiyak olan bu temayülün dinin

105. Ebü'l-Abbâs Takıyyüddin Ahmed İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed (Medine: Mecmeu'l-Melik, 1416-1995), 10/607-608.

106. Dağıstanî, *Fetvalar*, 150-152.

107. Taşpınar, *Tasavvufta Mürşid Rabitası*, 50; Sevim Arslan, "Muhabbet Râbitası", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (Aralık 2015), 58, 68.

108. Okudan, "İnsanî Bir İnsiyak Olarak Râbita", 214.

109. Okudan, "İnsanî Bir İnsiyak Olarak Râbita", 204.

110. Okudan, "İnsanî Bir İnsiyak Olarak Râbita", 203.

fert ve toplum hayatında gereği gibi yaşanabilmesi için kullanılmasından başka bir şey değildir.¹¹¹

Gündüz, insan psikolojisinden kaynaklanan ve tüm kültürlerde bulunan, yüksek özellikleri bulunanlarla aynılaşmak, onlara benzemek düşüncesinin İslâm toplumunda “râbita” ile müesseseleştiği kanaatindedir.¹¹² Bu delili getirenler genellikle râbitanın örnek alma, benzemeye çalışma yönlerini ön plana çıkarmışlardır.

2.5 Râbitayı Savunmak İçin Kaynak Gösterilen Âlimler ve Sözleri

Râbita lehine eser yazanlar dört mezhep ulemâsının râbitaya cevaz veren sözler söylediğini iddia etmişler ve bunları nakletmişlerdir. Bu hususta ilk eseri kaleme alan Hâlid-i Bağdâdî'nin konuya dair yazdıkları daha sonra kaleme alınan eserlerin hepsine kaynaklık etmiştir.¹¹³ Buna göre:

Hanefîlerden Ekmelüddin Bâbertî (ö. 786/1384), “*Şerhu'l-Meşârik*” kitabında, “Kim rüyasında beni görürse, uyanık iken de görecektir. Şeytan benim sûretime giremez”¹¹⁴ hadisinin şerhinde bir kişi ile uyanık ve uyku halinde buluşmanın beş yolla olacağını, bu yolların muhabbetle kuvvetleneceğini söylemiştir. Ona göre kim bu beş usulü oluşturursa geçmiş ruhlarla bağlantı kurabilir.¹¹⁵ Seyyid Şerif Cürçânî (ö. 816/1413), *Mevâkıf* kitabının şerhinin sonunda İslâmî fırkaları anlatmadan hemen önce ve *Şerhu'l-Metalî'* kitabının hâşiyesinin başlarında, ölümlerinden sonra bile velîlerin sûretlerinin müritlere görünmesi ve müritlerin onlardan feyz alabilmelerinin sahih olduğunu söylemektedir.¹¹⁶ Hamevî,

111. Okudan, “İnsanî Bir İnsiyak Olarak Râbita”, 205.

112. Gündüz, “Tasavvufî Bir Terim Olarak Râbita”, 23-26.

113. Osmanlı'nın son döneminde Nakşi-Hâlidî şeyhlerin râbita hakkındaki delil ve savunmalarına dair ayrıntılı bilgi için bk. M. Brett Wilson, “Binding with a Perfect Sufi Master: Naqshbandî Defenses of râbita from the Late Ottoman Empire to the Turkish Republic”, *Die Welt des Islams* 60/1 (Mart 2020), 56-78.

114. Buhârî, “Ta'bir”, 10 (No. 6993); Müslim, *Müslim*, “Rüyâ”, 11 (No. 2266).

115. Ebü'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-Hâvî li'l-fetâvî* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1424/2004), 2/311; Hâlid el-Bağdâdî, *Risâle fi'r-Râbita* (Yazmalar Koleksiyonu, 6129/9), 54a.

116. Hâlid el-Bağdâdî, *Risâle fi'r-Râbita* (Yazmalar Koleksiyonu, 6129/9), 55a-b; Hâlid el-Bağdâdî, *er-Risâletü'l-Hâlidîyye*, 28-29; Hasan Hilmi, *es-Sifrü'l-esnâ*, 100. Seyyid Şerif el-Cürçânî, *Şerhu Meţâlî'*a yaptığı hâşiyede, Rasûlullah'la tevessül edilmesinin vefatından sonra da devam ettiğini, ondan gelen feyzi onu ziyaret eden basiret sahiplerinin gördüğünü söylemektedir. bk. Ebü Abdillâh Muhammed Kutbüddin er-Râzî, *Şerhu Meţâlî'i'l-envâr*, nşr. Zevî'l-Kurbâ (Kum:

(öl. 1098/1687), evliyanın da dahil olduğu küllî ruhların dünyada yetmiş bin sûrete girebileceğini, bu durumun berzah aleminde iken öncelikle olacağını söylemiştir.¹¹⁷ Ebû Saîd Hâdimî (ö. 1175/1762), Nakşibendî usulüne dair yazdığı risalede, zikir esnasında tamamen Allah'a yönelmek için uğraşan müride bir dağınıklık, vesvese veya kabz hali gelirse, soğuk veya sıcak su ile gusül veya abdest alıp hacet namazı kılmasını, istiğfar ve dua ile haline yönelmesini, bunlarla def imkânı olmazsa o zaman Nebî aleyhisselâm veya şeyhin sûretini hayal etmesini tavsiye etmektedir.¹¹⁸

Şâfîilerden İmam Gazzâlî (ö. 505/1111) ile İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1576) namazda Tahiyat okurken “esselâmu ‘aleyke eyyühennebî” derken, Rasûlullah yanında gibi düşünmeyi tavsiye etmişler;¹¹⁹ Şehâbeddin Sühreverdî, “bu sırada kalp gözünde Râsûlullah’ı canlandırır” demiştir.¹²⁰ Süyûtî'nin (ö. 911/1505) naklettiğine göre, İbn Abbas (r.a.) rüyasında Rasûlullah'ı gördükten sonra müminlerin annelerinin birinin yanına gidip rüyasını anlatınca, o Râsûlullah'ın aynasını İbn Abbas'a vermiş, İbn Abbas bu aynaya bakınca kendini değil Rasûlullah'ı görmüştür.¹²¹ Hâlid-i Bağdâdî'ye göre “sûfilerin ıstılahında râbıtada fenâ dedikleri işte budur.” Bunun sadece Rasûlullah'a hasredilemeyeceğini, çünkü bunun hasâisten olmadığını, bu hususun Rasûlullah ile evliya arasında müşterek olduğunu ancak namazda Rasûlullah'tan başkasını muhatap almanın namazı

yy., 1394), 1/24. *Şerhu'l-Mevâkıf* ta da Bayezid-i Bistâmî'nin Cafer-i Sâdk'ın ruhaniyetinden feyz aldığı söylemektedir. bk. Seyyid Şerîf el-Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, haz. Mahmud Ömer ed-Dimyâtî (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998), 8/404. Bu iki görüşü haricinde Hâlid el-Bağdâdî'nin nakline yakın bir metin bulamadık.

117. Ebû'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed el-Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb ve'l-itîşâl bi-ışbâtî't-taşarruf li-evliyâ'illâhî ve'l-kerâmeti ba'de'l-intikâl* (Kahire: Dâru Cevâmîi'l-Kelim, ts.), 83-84. Hamevî bu eserinde evliyanın ruhunun çeşitli suretlere hem bu dünyada hem berzah âleminde iken girebileceğini, Şa'ranî'den alıntılarla vefatından sonra bir veliden istimat edilebileceğini, velînin ölümünden sonra bile tasarrufunun olduğunu söylemiştir. bk. Hamevî, *Nefehâtü'l-kurb*, 82-88.

118. Ebû Saîd Muhammed Hâdimî, *er-Risâletü'n-Nakşibendiyye* (Balıkesir, Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, 10 Hk 369/6), 114b-115a. Kütüphane kataloğuna “*et-Tarikatu'n-Nakşibendiyye*” adıyla kaydedilmiştir. Ayrıca bk. Fevzi Efendi, *'Aynü'l-ḥakîka*, 22; Mustafa Fevzi, *İsbâtü'l-mesâlik*, 35.

119. Ebû Hâmid el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 1/169; Ebû'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed İbn Hacer el-Heytemî, *ed-Dürri'l-mendûd fi-ş-şalât ve's-selâm 'alâ şâhibi'l-makâmi'l-mahmûd* (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1426), 114.

120. Şehâbeddin Sühreverdî, *Avârif*, 2/131; Şehâbeddin Sühreverdî, *Gerçek Tasavvuf*, 405; Hâlid el-Bağdâdî, *Risâle fî'r-Râbita* (Yazmalar Koleksiyonu, 6129/9), 54b.

121. Süyûtî, *el-Hâvî li'l-fetâvî*, 2/308.

bozacağını, bunun sadece Rasûlullah'a ait bir husus olduğunu söylemiştir.¹²² Şemsüddin Sefîrî (öl. 956/1549),¹²³ “Rasûlullah'ın sûretine şeytan giremeyeceği gibi, silsile halinde icazeti Rasûlullah'a dayanan irşada mezun şeyhin sûretine de şeytan giremez.” demektedir. Zeynüddin Ebû Bekir el-Harrânî'nin¹²⁴ vasiyetinden yaptığı aktarmada da halvete giren bir müridin muhakkak şeyhinin huzurunda bu işi yapmasını; şeyhine râbitası (bağlantısı) tam olan müridin sıkıntılarını şeyhin çözeceğini söylemektedir.¹²⁵

Hanbelilerden, Abdülkâdir Geylânî (öl. 561/1165-66), mürit ile şeyhi arasındaki kalbî bağlantının istifade için yeterli olduğunu,¹²⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye (öl. 751/1350), *Kitâbu'r-Rûh*'unda, ruhun bedenle bağlantısını anlatırken, “(öldükten sonra) ruh refîk-i a'lâ'da olsa bile beden ile bir bağlantısı bulunur ve kendisine selâm verildiğinde buna cevap verir”¹²⁷ demektedir. Hâlid-i Bağdâdî bu sözü evliyanın öldükten sonra da tasarrufu olduğuna delil getirmiştir.¹²⁸

Süyûtî'nin naklettiğine göre Mâlikîlerden *el-Muhtasar* sahibi Halil el-Cündî (öl. 776/1374?), velâyeti kesinleşen velînin ruhaniyetinin çeşitli sûretlere girebileceğini söylemiş,¹²⁹ Ebu'l-Abbas el-Mürsî (ö. 685/1287)

122. Hâlid el-Bağdâdî, *Risâle fi'r-Râbita* (Yazmalar Koleksiyonu, 6129/9), 54b-55a.

123. *Sefîrî Şafî bir âlimdir. Eseri asıl olarak vaaz ve irşad için yazılmış olup Buhârî'nin kısmî şerhi mesabesinde. Müellif, eseri yazarken çok sayıda tasavvuf kaynağından istifade etmiştir. bk. Hızır Yağcı, “Sefîrî ve Buhârî Şerhi”, *Diyanet İlmî Dergi: Diyanet İşleri Reisliği Yıllığı* 54/3 (2018), 39-57. *Sefîrî'nin* peygamber tasavvuru tasavvufî anlayışla uyumludur. bk. Yağcı, “Sefîrî ve Buhârî Şerhi”, 55.*

124. Bu zât Zeynüddin Hâfî (ö. 838/1435) olmalıdır. Çünkü eserde el-Horasânî nisbesi de vardır. Ancak Zeynüddin el-Hâfî'nin Harrânî nisbesi bilinmemektedir. Hatta Horasânî nisbesi de kullanılmamaktadır. bk. Reşat Öngören, “Zeynüddin el-Hâfî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/375-377.

125. Şemsüddin Muhammed b. Ömer es-Sefîrî, *el-Mecâlisü'l-va'ziyye fi şerhi ehâdisi hayri'l-be-rîyye min Sahîhi'l-İmâmî'l-Buhârî*, thk. Ahmed Fethi Abdurrahman (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004), 1/195.

126. Şehabeddin Sühreverdî, *Avârif*, 2/212; Şehabeddin Sühreverdî, *Gerçek Tasavvuf*, 529.

127. Bu alıntıyı doğrudan İbn Kayyim'den değil de Süyûtî'den yapmıştır. *Kitâbu'r-Rûh*'taki ibare biraz farklıdır ancak aynı mânâyâ gelmektedir. bk. İbn Kayyim el-Cevziyye, *Kitâbu'r-Rûh* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 102.

128. Hâlid el-Bağdâdî, *Risâle fi'r-Râbita* (Yazmalar Koleksiyonu, 6129/9), 56a; Hâlid el-Bağdâdî, *Halidiyye Risalesi*, 29.

129. Süyûtî, *el-Hâvî li'l-fetâvî*, 1/258. Süyûtî'nin aktarmasına göre bu ifade Halil el-Cündî'nin hocası Abdullah el-Menûfî (ö. 749/1348) için yazdığı menâkıbdâ geçmektedir

ile İbn Atâullah el-İskenderî'den de (öl. 709/1309) bu minvalde sözler aktarılmıştır.¹³⁰

Bunun haricinde Molla Câmî (ö. 898/1492), İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725),¹³¹ İbn Âbidin (ö. 1252/1836)¹³² ve müfessir Şehâbeddin Mahmud el-Âlûsî'nin (ö. 1270/1854)¹³³ de bu hususta delil olabilecek ifadelerinin bulunduğu iddia edilmiştir.

2.6. Râbitanın Cevazına Dair Sunulan Delillerin Değerlendirmesi

Râbitanın câiz ve gerekliliği konusunda delil olarak sunulan âyetlerin başında, “*Sâdıklarla beraber olunuz!*” ve “*vesile arayınız...*” âyetleri gözükmektedir. Râbitanın sâdik biriyle mânen beraber bulunmak olduğu kabul edilirse, Ubeydullah Ahrar'ın tefsiri yerinde olmaktadır. Allah'a ulaştırılan tüm yollar bir vesile olduğuna göre râbita da Allah'a ulaşmada bir vesile ise ilgili âyetin şümûlüne girmesi gerekir. Ancak sâdıklarla beraber olma emri, mânen beraber olmayı kapsasa bile bunun şeyhlere tahsis edilmesini gerektiren bir muhassis olmadığı gibi, mânen beraber olma râbitanın ancak bir çeşidini ifade etmektedir. Vesile âyetine râbitanın girdirilmesi ise bizzat râbita hakkında ifade edilen, râbitanın ibadet olmadığı, belli bir düzeye gelen kişi tarafından bırakılması gerektiği görüşleri ile çelişmektedir. Çünkü Allah'a ulaşmaya vesile olan şeyler ibadet veya fazilet kapsamındadır. Eğer râbitayı bu vesilelerden biri olarak değerlendirirsek, râbitanın ancak bazı çeşitlerini bu kapsamda değerlendirmemiz gerekir.

Râbitaya delil getirilen âyetlerden “*eğer Allah'ı seviyorsanız...*” ve “*üsve*” âyetleri genel mânâda ittibâ ve örnek almaktan bahsetmektedir. Bu hususta şeyhlerin bir ayrıcalığı olmadığı gibi sûfilerin tanımladığı gibi bir râbitaya da ihtiyaç yoktur. Yûsuf sûresinde geçen “burhân”ın Hz. Yâ'küb'un temessülü olduğu rivayeti muhakkik müfessirler tarafından

130. Hâlid el-Bağdâdî, *Risâle fî'r-Râbita* (Yazmalar Koleksiyonu, 6129/9), 56a-b.

131. Fevzi Efendi, *'Aymü'l-ḥaḳîka*, 22.

132. Mustafa Fevzi, *İsbâtü'l-mesâlik*, 37.

133. Ebü's-Senâ Şihâbüddin Mahmûd el-Âlûsî, *el-Feyzü'l-vârid 'alâ ravzi Mersiyeyi Mevlânâ Hâlid*, thk. Ahmed Ferid el-Mezîdî (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2010), 149-151; Hasan Hilmi, *es-Sifrü'l-esnâ*, 92.

kabul edilmemiştir.¹³⁴ Rivayet kabul edilse bile bir peygamberin mucizesi olur ki, diğer insanlara delil olarak alınması uygun değildir. “*Salâtü selâm*” âyeti ile Mehmed Fevzi’nin farklı zikrettiği iki âyetin ise delâleti çok uzaktır.

Râbita için hadisten getirilen delillerden yukarıda aktardığımız rivayetlerden, “*Sizin en hayırlılarımız...*” ve “*İyi arkadaşla kötü arkadaş misali...*” hadisleri râbitanın bir çeşidi olan, şeyhini sevmek ve onu düşünmeye delil olmaya elverişlidir. “*Ameller niyetlere göredir...*”, “*Ben sizden birine...*” ve “*Dünya ve içindekiler lanetlenmiştir...*” hadisleri ise çok genel hadislerdir. Râbitanın bu hadislerin kapsamına girebilmesi için öncelikle meşruiyetinin ispatlanması gerekir. Hz. Ebû Bekir’e atfedilen rivayet eğer sahih olsa idi belki şeyhin sûretini düşünmek mânâsına râbitaya daha güçlü bir delil olabilirdi. Ancak böyle bir hadis bilinmemektedir. Ayrıca sıhhati kabul edilse bile Hz. Ebû Bekir bunun gayri ihtiyarî olduğunu söylemiştir. “*Ali’nin yüzüne bakmak ibadettir.*” rivayetinin sıhhati problemlidir. Her ne kadar Ebû’l-Feyz İbnü’s-Sıddîk (1902-1960) hadisin sahih hatta toplam rivayetinin mütevatir derecesine çıktığını söylese de¹³⁵ İbn Adî (ö. 365/976) hadisin ravilerinden Ebû Saîd el-Adevî’nin ehlibeyt adına hadis uyduranlardan olduğunu söyleyerek hadise bâtil demiş;¹³⁶ İbnü’l-Cevzî (ö. 597/1201), hadisin tüm tariklerini zikretmiş ve hiçbir yolunun sahih olmadığını söylemiştir.¹³⁷ Aynı şekilde Hârise hadisinin sıhhati de problemlidir.¹³⁸ Ayrıca sahih kabul edilseler bile bu zatların giyaplarında sûretlerini düşünmeye dair hadislerde bir delil bulunmamaktadır. Belki buradan sâlih zatların yüzlerine bakmanın tavsiye edilen bir husus olması çıkarılabilir. Kısaca söylemek gerekirse delil getirilen hadisler de âyetler gibi ancak şeyhi sevmek ve örnek alma mânâsındaki râbita çeşitlerine delil olmaya elverişli olup diğer râbita çeşitlerine delil olmaya elverişli değildir.

134. Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb: et-Tefsîrûl-kebir* (Beyrut: Dâru İhyâ’it-Turâsi’l-Arabî, 1420), 18/440-444.

135. Ebû’l-Feyz İbnü’s-Sıddîk, *Ali b. Ebi Tâlib imâmü’l-ârifin* (Kahire: Matbaatü’s-Seâde, 1389/1969), 222-224; Hüseyin Avnî, “Râbitanın Şeri Delilleri” (5 Kasım 2020).

136. Ebû Ahmed Abdullâh İbn Adî, *el-Kâmil fi qu’afâ’ir-ricâl*, thk. Âdil Ahmed - Ali Muhammed (Beyrut: el-Kütübü’l-İlmiyye, 1418/1997), 3/195-196.

137. Ebû’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzû’ât* (Medine: el-Mektebetü’s-Selefiyye, 1386/1966), 1/358-361.

138. Ebû’l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm el-İrâkî, *el-Muğnî’an hamli’l-esfâr fi’l-esfâr fi tahrici mâ fi’l-İhyâ’i mine’l-aḥbâr* (Riyad: Dâru’l-Âsime, 1408/1987), 5/2272-73.

Râbîta için yapılan kıyaslarda vesveseyi gidermek, zihni toplamak mânâsına vurgu yapılmıştır. Bunun râbîta ile olacağına dair tecrübeden başka bir delil bulunmamaktadır. Tecrübeye dayanan bir hususun da kıyas delili içinde değil de psikoloji delili içinde zikredilmesi daha uygundur. Kıyasla râbîtanın gerekliliği değil, belki mubahlığı ortaya konabilir.

Kendisinden râbîta lehine delil olabilecek sözler nakledilen âlimlerin tamamına yakını tasavvufla ya mürit ya şeyh olarak bağlantısı olan âlimlerdir. Buna rağmen bunlardan sadece Ebû Saîd Hâdimî ile Şa'ranî şeyhin sûretini düşünerek râbîta yapmayı açıkça belirtmiştir. Diğerlerinin önemli bölümünün Nakşî olduğu dikkate alındığında râbîtayı bildikleri ve reddetmedikleri kanaati yanlış olmaz. Ancak şeyhin sûretini düşünmek mânâsındaki râbîta hakkında bir sözleri bulunmamaktadır. Ebû Saîd Hâdimî ile Şa'ranî'nin sözlerinde de râbîtanın çeşitlerinin tamamı ile ilgili bir açıklama bulunmamaktadır.

Râbîtanın en güçlü delili olarak psikoloji delili gözükmektedir. Tosun'un ifadesiyle râbîtayı ayrıntıdan ve kurallardan arındırarak şeyh ile mürit arasında tabii ve psikolojik bir iletişime dönüştüren bu yaklaşım konuyla ilgisi oldukça az olan âyet ve hadisleri delil olarak kullanmaktan daha sağlıklıdır.¹³⁹ Ancak bu delilin de sadece muhabbet râbîtası ile mürşidi yanında düşünmek ve onu örnek almak mânâsındaki râbîtaları içerdiğini gözden kaçırmamak gerekir.

3. Râbîta Üzerinde Gerçekleşen Tartışmalar

19. asra kadar râbîtaya karşı çıkan bir âlim bilinmemektedir. Bu durum râbîtanın o döneme kadar yanlış uygulamasının olmadığı veya yaygın olarak bilinmediğinden kaynaklandığı gibi Muhammed b. Abdülvehhâb (ö. 1206/1792) ile ortaya çıkan neo-selefi düşüncenin etkisi ile tartışılmaya başlanmasından da kaynaklanabilir. Râbîtaya karşı çıkanların ekserisinin kimlikleri son ihtimalin daha kuvvetli olduğunu göstermektedir. Râbîtanın tartışma konusu haline gelmesinin ilk olarak Hâlid-i Bağdâdî döneminde olduğunu, bu dönemde râbîtayı savunmak üzere kaleme alınan risalelerden anlıyoruz.

139. Tosun, "Râbîta", 34/378.

Râbita aleyhinde en kapsamlı yazan ilk kişi İstanbul'da Hâfız Seyyid Hoca'dır.¹⁴⁰ Risalesini müteahhir bazı câhil mutasavvıfların ihdas ettiği râbitayı iptal için yazdığını söyleyen Seyyid Hoca,¹⁴¹ râbita yapanlara çok şiddetli yüklenmiştir. Bununla birlikte o râbitanın tüm çeşitlerine karşı değildir. O, karşı çıktığı hususun farz, vâcip veya müstehap olsun mutlak mânâda ibadet içinde yapılan râbita olduğunu, muhabbet râbitası ile mânevî râbitaya bir şey demediğini ifade etmektedir.¹⁴² Seyyid Hoca, Nakşibendîler'den bazılarının râbita, mânevî bağ ve muhabbettir, namazda ve zikirde şeyhin sûretini düşünmek değildir, dediklerini, böyle olduğu zaman arada bir çekişme kalmayacağını; zamanındaki Nakşîlerin üç kısım olduğunu; birinci grubun hem namazda hem de zikirde şeyhin sûretini düşündüklerini; ikinci grubun sadece zikirde düşünüp namazda düşünmediklerini, üçüncü grubun ise ikisinde de bunu kabul etmediklerini; bu üçüncüsünün şeriatıta sahih diğer ikisinin ise batıl olduğunu söylemektedir.¹⁴³

Seyyid Hoca, râbitayı ret sadedinde, “*Onlar ahbar ve ruhbanlarını Allah'tan başka rab ittihaz ettiler*”¹⁴⁴ *Allah'a ortaklar koşmayın!*¹⁴⁵ ve “*Biz onlara ancak bizi Allah'a yaklaştırsın diye ibadet ediyoruz*”¹⁴⁶ âyetlerini delil getirmiştir. Ona göre namaz, zikir gibi ibadetlerin içinde yapılan râbita, haramı helal kılma kapsamındadır.¹⁴⁷ Namaz kılariken ve zikir sırasında râbita yapan biri ibadet içinde şeyhe tazim edip kendi nefsinde de tezellül

140. Hakkında fazla bilgi bulunmayan Hâfız Seyyid Hoca, zamanının müderrislerinden ve Ahmet Cevdet Paşa'nın (ö.1895) hocalarından olup özellikle Arapçası çok kuvvetli âbid, zâhid, âlim bir zat imiş. Ancak sûfilerin bir kısım yollarını, özellikle râbitayı şiddetle inkâr edermiş. bk. Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir*, haz. Cavid Baysun (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991), 4/8-9, 15-16.

141. Yazılanlardan anlaşıldığı kadarıyla Seyyid Hoca ilk olarak Türkçe (Osmanlıca) bir risale kaleme almış, buna karşın Edirne Müftüsü Mehmed Fevzi, *'Aynü'l-ḥaḳîka* adı ile bir reddiye yazmıştır. Bundan sonra Seyyid Hoca Arapça bir risale kaleme almıştır. Biz Osmanlıca risaleyi bulamadık. Esas aldığımız Ahmed Nureddin b. Mehmed Emin tarafından 1345/1927 yılında istinsah edilen (künyeye istinsah tarihi yanlışlıkla 1245/1828 yazılmıştır) nüshanın sonunda “İş bu mahalle değin tahrir edilen ibârât merhum Hâfız Seyyid Efendi'ye tesbit edilen risaledir” ibaresi bulunmaktadır.

142. Hâfız Seyyid Hoca, *Şerhü Risâle ibtâlî'r-râbita* (Manisa İl Halk Kütüphanesi, Akhisar Zeynelzade, 45 Ak Ze 1518/1), 9-11.

143. Seyyid Hoca, *İbtâlî'r-râbita* (Akhisar Zeynelzade, 1518/1), 16.

144. et-Tevbe 9/31.

145. el-Bakara 2/22.

146. ez-Zümer 39/3.

147. Seyyid Hoca, *İbtâlî'r-râbita* (Akhisar Zeynelzade, 1518/1), 2-3.

içinde görmektedir ki, bu küfürdür.¹⁴⁸ Müridin namazda Allah'a ulaşmak için şeyhin sûretini zihninde tutması putlara ibadet etme kapsamına gir-mektedir. Zikir de aynı şekildedir. Çünkü zikretmek isteyen mürit bunu ancak ibadet kastıyla yapar.¹⁴⁹ Seyyid Hoca, râbita ile namazda kalbe gelen vesvesenin giderildiği sözünü şiddetle reddetmiş, namazda gelen vesvesenin îmânın delili olduğunu, kafirlerin kalbine vesvese gelmediğini iddia etmiştir. Ona göre şeytan kafirlerle uğraşmaz, müminlerle uğraşır.¹⁵⁰ Zikir de aynı kapsamdadır ve bu sebeple zikir esnasında havâtırı def için şeyhin sûretini zihinde tutmak da batıldır ve küfürdür.¹⁵¹

Edirne Müftüsü'nin, Şa'rânî, Molla Câmî, İsmail Hakkı, Ekmelüddin Bâbertî, İbn Hacer, Seyyid Şerif Cürcânî'den yaptığı nakillerin yalan olduğunu iddia eden Seyyid Hoca, Hadimî'den nakledilen "Nebî'nin sûreti" "şeyhin sûreti" ifadesinin de muhabbet ve mânevî râbita¹⁵² olarak anlaşılması gerektiğini söylemektedir.¹⁵³

Râbita aleyhine yazanlardan Sıddık Hasan Han (ö. 1307/1890) tefsir sahi-bi Mahmûd el-Âlûsî'nin oğlu Hayreddîn Nu'mân el-Âlûsî'ye (ö. 1317/1899)¹⁵⁴ ayırdığı bölümde bu zattan aldığı bir mektubun metnini nakletmektedir. Buna göre Hayreddin Âlûsî, Nakşibendi râbitası hakkında Sıddık Han'ın görüşünü öğrenmek istemektedir. Sıddık Han buna verdiği cevapta, Şah Veliyyullah Dihlevî'nin *el-Kavlü'l-Cemîl* kitabında râbitayı açıkça nehyettiğini iddia etmekte; Muhammed İsmail ed-Dihlevî'nin "*es-Sırât'ul-Mustakîm*" adlı kitabından, "râbita şirk'tir" ifadesini aktarmakta ve en sonunda râbita-nın, mutasavvifenin (tasavvufçuluk oynayanların) Kur'ân sünnette bir esası olmadan uydurduğu çirkin bir bidat olduğunu söylemektedir.¹⁵⁵

Neo-selefi düşüncede olanlar veya ondan etkilenenler, râbitayı bir ibadet olarak algılamışlar ya sadece şirk demişler¹⁵⁶ ya da hem bidat hem

148. Seyyid Hoca, *İbtâli'r-râbita* (Akhisar Zeynelzade, 1518/1), 4.

149. Seyyid Hoca, *İbtâli'r-râbita* (Akhisar Zeynelzade, 1518/1), 7-9.

150. Seyyid Hoca, *İbtâli'r-râbita* (Akhisar Zeynelzade, 1518/1), 5.

151. Seyyid Hoca, *İbtâli'r-râbita* (Akhisar Zeynelzade, 1518/1), 6.

152. Normal zamanlarda şeyhi düşünmek mânâsındadır.

153. Seyyid Hoca, *İbtâli'r-râbita* (Akhisar Zeynelzade, 1518/1), 12.

154. Fıkıh ve kelam âlimi olan bu zat akaidde Selefi, fıkıhta Hanefî'dir. bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Âlûsî, Nu'mân b. Mahmûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/549.

155. Ebü't-Tayyib Sıddık Hasan Han, *et-Tâcü'l-mükellel min cevâhiri me'âsiri't-İtrazi'l-âhiri ve'l-evvel* (Katar: Vezâretü'l-Evkâf, 2007), 511-512.

156. Abdülaziz Bayındır, *Kur'ân Işığında Tarikatçılığa Bakış* (İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2015), 166, 168.

de şirkin bir çeşidi telakki etmişlerdir.¹⁵⁷ Ferit Aydın ise bu ithamı ileri boyuta götürerek râbitayı Budizm'den alınmış,¹⁵⁸ yoga örnek alınarak geliştirilmiş¹⁵⁹ bir tür ibadet şeklinde değerlendirmiştir. Ona göre Hâlid-i Bağdâdî, Brahmanist bir İslâm anlayışı yaymaya çalışmaktadır ve bunun en önemli aracı da râbitadır.¹⁶⁰ Bunun haricinde râbitayı toptan reddetmeyip şeyhin sûretini düşünmek anlamındaki râbitayı reddedenler¹⁶¹ ile Allah'a yaklaşmak için sağlıklı bir yol kabul etmeyenler de vardır.¹⁶²

Râbitayı reddedenlerin tamamı râbita için istişhâd edilen âyet ve hadislerin bu mânâda delil olamayacağını öne sürmüşlerdir. Onlara göre râbita ile ilgili herhangi bir âyet ve hadis bulunmamaktadır. Râbitayı bidat veya şirk olarak kabul edenlerin şöyle bir mantık silsilesi izlediği anlaşılmaktadır: Râbita bir ibadettir. Bir ibadet ancak nas ile konabilir. Kur'ân ve sünnette râbita ile ilgili bir delil yoktur. Râbita hakkında bir delil olmadığına göre eğer bu Allah için yapılırsa bidat, şeyh için yapılırsa şirk olur.

3.1. Râbitayı Savunanların Eleştirilere Cevapları

Yukarıda söz konusu olan ithamlara râbitayı savunanlar tarafından çeşitli cevaplar verilmiştir. Mehmed Fevzi, râbitanın şirk olmadığını, çünkü İslâm'ın dışında bir şey olmadığını ve muhlis müritlerin Allah'a ulaşmak için bu yolu tuttuklarını; bidat de olmadığını çünkü sahabenin râbita yaptığını iddia etmiştir.¹⁶³

Geçmiş kavimlerin putlara tapma sürecinin tefsirlerde yer aldığı söyleyen Mehmed Fevzi, râbita yapan bir müridin bu kapsamda

157. Mirfet bt. Kâmil b. Abdillâh, "er-Râbitâtü'n-Nakşibendiyye", *Havliyye Külliyyeti'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye el-Arabiyye li'l-Benât İskenderiyye* 34/5 (Aralık 2018), 1110, 1121.

158. Ferit Aydın, *Tarikatta Rabita ve Nakşibendilik* (İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2000), 60. Bu eser râbita hakkında ciddi bir araştırma görünümü verse de yazar râbitayı vesile ederek başta Hâlidî kolu olmak üzere Nakşibendiliği, oradan da tasavvufu mahkûm etmeye çalışmaktadır. Ona göre Türkler saf İslâm'ı almak istememektedirler ve Nakşilik alternatif bir dindir bk. Aydın, *Tarikatta Rabita*, 66-68. Türk toplumunun çoğunluğu insanı tanımlama inancındadır ve toplumda çok az Hanif bulunmaktadır bk. Aydın, *Tarikatta Rabita* 223. Vehhabiler'in başlattığı hareket bir tevhid hareketidir ve öldürdükleri de müşriktir bk. Aydın, *Tarikatta Rabita*, 224-225.

159. Aydın, *Tarikatta Rabita*, 244-248.

160. Aydın, *Tarikatta Rabita*, 156, 252.

161. Süleyman Ateş, *İslâm Tasavvufu* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1992), 135-136.

162. Muhammet Raşit Batur, "Rabita", *Günümüz Kelam Problemleri*, ed. Recep Ardoğan (İstanbul: Klm Yayınları, 2018), 123-124.

163. Fevzi Efendi, *'Aynü'l-ḥakîka*, 9-11.

değerlendirilemeyeceğini, çünkü râbıta yapan müridin tüm derdinin Allah'a ulaşmak olduğunu; bunun namazda imama uyan birinin imamın okuduğu "Ancak sana ibadet eder ve ancak senden yardım dileriz"¹⁶⁴ âyetine iştirak etmesi gibi değerlendirilmesi gerektiğini, cemaatle kılınan bu namazın tek başına kılınandan kat kat daha fazla sevaba, huzura ve huşûya sebep olduğunu söylemektedir. Aynı şekilde râbıtayı hacda ve Medine ziyaretindeki delile, küçük çocuğun eğitimindeki muallime benzetmektedir.¹⁶⁵

Mustafa Fevzi, müminin halini hayra yormak, kolayca küfre nisbet etmemek gerektiğini, kolayca tekfir edenlerin Hariçiler olduğunu;¹⁶⁶ râbıtayı kabul eden bunca âlim, büyük zat varken bunu inkâr edenlerin onların yanında hükmü olmadığını; râbıta aleyhine yazan Seyyid Hoca'nın müşrikler hakkında inen âyetleri müminler için yorumladığını, kendi algısına göre âyeti tefsir ettiğini söylemektedir.¹⁶⁷

Şeyhe râbıta hususunda padişahla görüşmek isteyenini halini misal getiren Mustafa Fevzi, padişahla görüşmek isteyen bir kişinin ya sadrazam veya padişahın hizmetçisi ile irtibata geçeceğini, bu sürede hep irtibata geçeceği kişiyi düşünüp yani ona râbıta yapıp hem de hürmet edeceğini, normalin de bu olduğunu, çünkü hizmetçisine hürmetin padişaha hürmet olduğunu; evliyanın ve mürşid-i kâmillerin de Rasûlullah'a nispetle bu konumda olduğunu; onlara yapılacak hürmet ve râbitanın Rasûlullah'a yönelik olduğunu söylemektedir.¹⁶⁸ Mustafa Fevzi'ye göre padişahla görüşmek için hizmetçisine hürmet eden ve ona râbıta yapan kişi nasıl küfürle itham edilemiyorsa, şeyhe râbıta yapan da küfürle itham edilemez. Çünkü hiçbir mürit şeyhi ilah tanımamakta ve ona ibadet etmemektedir. Bir mümini kolayca küfre nisbet etmemek gerekir.¹⁶⁹

Hasan Hilmi ise ilimle uğraşanların hocalarının huzurunda ders okurken onu dinleyip sûretine baktıklarını, gıyabında ders çalışırken, kitap mütalaa ederken sanki hocalarının huzurunda okuyormuş gibi mütalaa ettiklerini, bir tür râbıta olmasına rağmen, bunun güzel görülüp övüldüğü, kimse-nin buna şirk demediği halde; müritlerin, Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanmış,

164. el-Fâtiha 1/4.

165. Fevzi Efendi, 'Aynü'l-ḥaḳîka, 13-15.

166. Mustafa Fevzi, *İsbâtü'l-mesâlik*, 42.

167. Mustafa Fevzi, *İsbâtü'l-mesâlik*, 42-43.

168. Mustafa Fevzi, *İsbâtü'l-mesâlik*, 23-24. Şeyhe râbıta konusunda benzer bir îzâh için bk. İzmirli, «Kuşadlı», 99-100.

169. Mustafa Fevzi, *İsbâtü'l-mesâlik*, 25-26.

Rasûlullah'a uyan, tevhidde fâni olmuş mürsitlerine râbitasını kötüyeyip şirkle itham etmenin hakkaniyete uygun olmadığını;¹⁷⁰ râbitaya haram diyen ve yapanı küfürle itham edenlerin ne Kur'ân'dan ne hadisten bir delili olmadığı gibi muteber kitaplarda da muteber râbitanın haramlığını ifade eden bir ibarenin bulunmadığını, bazı garaz sahiplerinin bu minvaldeki sözlerinin râbitayı bilmemekten kaynaklandığını söylemektedir.¹⁷¹

Hüseyin ed-Devserî, râbitanın Allah ve Rasûlü tarafından doğrudan emredilen bir husus, bizâtihi vâcip veya müstehap olmadığını, tasavvuf ehlerinden kimsenin böyle bir şey söylemediğini, müride râbita telkin edildiğinde müridin bunu yapıp yapmamakta muhayyer olduğunu, yaparsa güzel olacağını, yapmazsa sadece bir edebi terk etmiş bulunacağını, zaten râbitanın da mübtedi müride tavsiye edildiğini söylemektedir.¹⁷²

Zâhid Kevserî (ö. 1952), yaşadığı dönemde bazılarının râbita konusunda konuşmayı müşkil gördüklerini ancak kendisinin bu hususta bir sıkıntı görmediğini, selef ve halef ulemânın hiçbirinden râbitayı inkâr mânâsına bir söz nakledilmediğini, hatta usûl ve fûrû'da uyulan imamlardan Sadru's-Şerîa'nın (ö. 747/1346)¹⁷³ "*Ta'dilü'l-ülüm*" adlı eserinde râbitanın sâlik için gereğini açıkça belirttiğini ifade etmektedir.¹⁷⁴

Orhan Çeker, râbitayı feyizli bir ortam veya insanı hayalen canlandırma ve hemhal olma yoluyla onlarda bulunan feyz ve nurdan istifade etme olarak târif etmiş; ibadet olmadığını ısrarla vurgulamıştır. Râbitaya ısrarla ibadet diyenlerin bunu kasten yaptığı kanaatindedir.¹⁷⁵

Râbitayı savunanlara göre râbita ve muhabbet asaleten Rasûlullah'a, tebean O'nun kâmil vârislerindedir.¹⁷⁶ Hasan Hilmi, râbitanın gerçekte şeyhin güzel ahlâkını elde etmek için yapıp şeyhin kendisine yapıldığına, "eğer şeyh sırat-ı müstakimden sapar veya irtidat ederse ona olan muhabbetin buğa dönüşeceğini" delil getirmektedir.¹⁷⁷

170. Hasan Hilmi, *es-Sifrü'l-esnâ*, 47.

171. Hasan Hilmi, *es-Sifrü'l-esnâ*, 105.

172. Devserî, *er-Rahmetü'l-hâbiya*, 1/538.

173. Sadruşşerîa es-Sânî Ubeydullâh b. Mes'ûd b. Tâcişşerîa Ömer b. Sadrişşerîa el-Evvel Ubeydillâh b. Mahmûd el-Mahbûbi el-Buhârî.

174. Zahid Kevserî, *İrgâmi'l-merid fi şerhi'n-nazmi'l-atid li-tevessülü'l-mürîd* (Kahire: el-Mek-tebetü'l-Ezheriyye, ts.), 51.

175. Orhan Çeker, *Tasavvufî Meselelere Fıkhî Bakış* (İstanbul: Rihlekitap, 2012), 62-66.

176. Zeynüddin Hâfi, *el-Veşâya'l-Kudsiyye* (Dâru'l-Kütübü'l-Katariyye, 1065), 107-108b; Hasan Hilmi, *es-Sifrü'l-esnâ*, 66.

177. Hasan Hilmi, *es-Sifrü'l-esnâ*, 69.

Abdülganî en-Nablûsî (ö. 1143/1731), mürşide râbitayı savunma babında, müridin, hiçbir aracı olmadan doğrudan Rabbinin huzurunda durmasının en mükemmel olanı olduğunu inkâr etmediklerini, ancak ilmen, zevken ve vicdanen kesin bilgiyle müridin sülûkünün başlangıcında asla buna güç yetiremeyeceğini bildiklerini söylemektedir. Çünkü câhil olanların, havâtır ile maksut olan şeyleri yani şeytan ve nefisten gelen vesveselerle Allah'tan gelen ilhamları ayırt edemeyecekleri için küfre düşme tehlikeleri vardır. Mürit, ârif olup da her şeyi yerli yerince anlayan, yaratan ile yaratılandan geleni fark edene kadar bir vesileye ihtiyaç hisseder. Ancak bundan sonra vasıtaya gerek kalmaz.¹⁷⁸

Râbitanın neden doğrudan Allah'a yapılmadığı itirazına verilen en yaygın cevap bu minvaldedir. Belli bir alıştırma devresi olmadan, bazı şeyleri öğrenmeden ve yaşamadan müridin buna güç yetiremeyeceği ifade edilmektedir.

3.2. Râbita Hakkındaki Tartışmalar Üzerine Bir Değerlendirme

Râbitayı şirk kabul etmek, ağır bir değerlendirmedir. Çünkü şirk, küfür gibi hususlarda genelde belirleyici olan niyettir. Râbita yapanlar için bir niyet okumaya giderek, şeyhi tanrı yerine koyduklarını söylemek ağır bir ithamdır. Şeyhi tanrı yerine koyma, onu vesile değil de gaye edinmenin tehlikesine bizzat râbitayı savunanlar dikkat çekmişler ve bunu kabul etmemişlerdir. Bidat olarak nitelendirebilmek için de râbitanın ibadet olduğunun kabul edilmesi gerekir. Râbitayı savunanlar bunu da kabul etmemişlerdir. Devserî bunu açıkça ifade etmiştir. Bir kısım benzerlikleri alıp da râbitayı başka dinlerden alınma diyerek itham etmek de yerinde değildir. Herhangi bir uygulamanın reddedilmesi için sadece benzerlik yeterli olmaz; delillerle o uygulamanın dine uygun olmadığı ispat edilmelidir.

Râbitayı reddedenler, râbitayı savunmak için getirilen âyet ve hadislerin bu mânâda delil olamayacağını, başka mânâlara geleceğini iddia etmişler ancak kendileri de râbitayı reddetmek için delâleti çok dolaylı âyet ve hadisleri getirmişler ve zorlama yorumlar yapmışlardır. Râbitayı

178. Nablûsî, *Miftâhu'l-ma'iyye*, 148.

reddetmek için önce onu ibadet kategorisine girdirmişler, sonra (niyet okuması yaparak) bunun Allah'a değil şeyhe yapıldığını iddia etmişler, ardından ya bidat ya şirk veya hem bidat hem de şirk olarak damgalanmışlardır. Bizzat savunanların kabul etmediği hususları, sanki onlar gizlice öyle yapıyormuş gibi iddia etmek ilmî olmadığı gibi iyi niyetle de bağdaştırılamaz. Halbuki Hanefîlerde önemli bir kaidedir: "Mümin salaha hamledilir."¹⁷⁹ Bu kaide gereğince açık bir delil olmadığı müddetçe müminin günah işlemekten uzak duracağı, yaptığı işlerde İslâm'ın emirlerine uyacağı kabul edilir.

Sıddîk Hân'ın, Şah Veliyyullah'ın (ö. 1176/1762) râbitaya karşı olduğu ifadesi de doğru değildir. Şah Veliyyullah, Nakşibendilerin Allah'a ulaştırma için üç yolları bulunduğunu, bunların zikir, murâkebe ve râbita olduğunu söylemektedir. Râbita için şeyhin teveccühünün kuvvetli olmasını ve daima Allah'la beraber olan (bekâbillah makamında) biri olmasını şart koşan Şah Veliyyullah, müridin şeyhin sohbetinde iken şeyhin iki gözü arasına bakarak feyz almasını; şeyhten ayrı olduğu zaman da şeyhinin sûretini sevgi ve tazimle göz önüne getirmesini söylemektedir. Ona göre şeyhin sûreti sohbeti gibi fayda verir.¹⁸⁰

Şah Veliyyullah, Sıddîk Hân'ın aktardığı ibareyi Çiştîyye'ye göre "Lâ ilâhe illallâh" zikrinin yapılışını anlatırken yazmıştır.¹⁸¹ Burada Nakşîlerdeki râbitaya değil de özellikle "Lâ ilâhe illallâh" zikri yapılırken Allah'tan başkasına yönelmeye, yani zikir esnasında yapılan râbitaya karşı çıktığı anlaşılmaktadır. Böyle anlaşılmadığı zaman diğer yazdıkları ile çelişki olur. Çünkü Nakşîbendilerin râbitası haricinde Çiştîyye tarikatının usulünü yazdığı bölümde meşayihden erbaine girmenin şartlarını aktarırken bir çekince koymadan, "daima şeyhle birlikte olmaya kalbi raptetmek" şartını da saymış;¹⁸² yine çekince koymadan Çiştîyye'ye göre sâlih bir zatın kabrini ziyarette neler yapılacağını yazmış ve burada "kabir sahibinden

179. Kemâleddin Muhammed b. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir 'ale'l-Hidâye* (b.y.: Daru'l-Fikr, ts.), 8/259; Ebû Saïd Muhammed Hâdimî, *el-Berîkatü'l-Maḥmûdiyye fî şerhi'l-Tarîkatü'l-Muḥammediyye ve ş-şer'i'ati'n-nebeviyye fî's-sûretü'l-Aḥmedîyye* (b.y.: Matbaatü'l-Halebî, 1348), 2/258.

180. Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, *el-Kavlü'l-cemil fî beyâni sevâ'is-sebil* (Medine: Camiatü'l-İslâmiyye, Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 428), 26a-27b; Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, *el-Kavlü'l-cemil & Şifâu'l-alîl* (Lahor: Mektebetü Rahmâniyye, ts.), 89-97.

181. Dihlevî, *el-Kavlü'l-cemil* (Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 428), 24b.

182. Dihlevî, *el-Kavlü'l-cemil* (Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 428), 25a.

kalbine feyz gelmesini bekler”¹⁸³ ifadesini kullanmıştır. Zaten, tasavvufî şahsiyeti ile temâyüz eden, bir medrese hocası olmasının yanında aynı zamanda bir tasavvuf şeyhi de olan, kendisini “sûfilerin hâdimi” olarak niteleyen, Nakşibendiyye, Geylâniyye ve Çiştîyye tarikatları başta olmak üzere çeşitli tarikatlardan icazetli olan¹⁸⁴ birisinin her çeşidi ile râbîta aleyhinde olması çok düşük bir ihtimaldir.

Genel mânâda râbîtayı savunanların delilleri reddedenlere göre çok daha güçlüdür. Osmanlı’da râbîtaya güçlü şekilde itiraz eden Seyyid Hoca bile râbîtayı tamamen reddetmemiş, zamanında yapıldığını söylediği bazı türlerine itiraz etmiştir. Tasavvufla ilgisi olan çok sayıda âlimin râbîtayı reddetmemesi, hatta önemli bölümünden onun lehine ifadeler aktarılması râbîta için önemli bir delildir. Zâhid Kevserî’nin isabetle belirttiği gibi, râbîtayı doğrudan veya dolaylı kabul eden bunca âlim şeriat ile oynamış olamazlar.¹⁸⁵ Bu sebeple her türü ile râbîtayı reddetmek doğru bir yaklaşım değildir. Doğrusu râbîtayı tafsile tâbi tutmak ve yanlış olan hususlara karşı çıkmaktır.

4. Râbîtanın Fıkhî Hükmü

19. yüzyıla gelene kadar râbîtanın fıkhî hükmü hakkında fıkıh kitaplarında geçen herhangi bir ifade bilinmediği gibi, tasavvufî eserlerde de böyle bir ifadeye rastlanmamaktadır. Görebildiğimiz kadarıyla râbîtanın hükmü hakkında ilk ifadeler Hâlid-i Bağdâdî’ye aittir. Yukarıda yer aldığı üzere o, risalesinde dört mezhepten hem fakih hem sûfi olarak isimlendirdiği kişilerden rivayetlerde bulunarak, dört mezhep ulemâsının râbîta hakkında ittifak ettiğini iddia etmiş, ondan sonra yazarlar da onu takip etmiştir. Ancak bu ifadelerde râbîtanın ef’âl-i mükellefînden hangisine girdiğine dair bir açıklık yoktur.

Bu hususta ilk ifadeleri râbîta hakkında müstakil eser kaleme alanların ilklerinden Hüseyin ed-Devserî’de görüyoruz. O, (1237/1820)’de yazdığı eserinde, Nakşî büyüklerinin, râbîtayı doktorun hastasına mubah

183. Dihlevî, *el-Kavlü'l-cemil* (Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 428), 25b; Dihlevî, *el-Kavlü'l-cemil-Şifâu'l-alil*, 86.

184. Ahmet Aydın, *Şah Velîyyullah ed-Dihlevî ve Dihlevîlik* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 99.

185. Zahid Kevserî, *İrgâmü'l-merîd*, 51.

bir hususu emretmesi gibi müritlerine emrettiği, râbitanın kalbe gelen boş düşünceleri (havâtır) defetmeye, gafleti gidermeye vesile bir husus olduğunu söylemektedir. Vâcibe ulaştırın şey vâcip, menduba ulaştırın şey mendup olduğundan kalp huzuruna ulaştırması, gafleti yok etmesi sebebiyle râbita da menduptur. Bunun için ayrıca bir şer'î delil olması gerekmez.¹⁸⁶

Kendisi de bir dönem Nakşibendî tarikatına bağlanan Reşid Rıza,¹⁸⁷ sorulan bir soru üzerine verdiği cevapta, teveccüh ve râbitanın dinden olmadığını, bunları İslâm'da konulmuş (meşrû) bir ibadet kabul etmenin câiz olmadığını, bununla birlikte bunları yapanları küfürle itham edemeyeceğini, ancak şer'î ilimleri bilmeden ve nefsin hakikatini tanımadan bu tarikatı (Nakşibendiyye) taklit edenlerin tevhidden çok putçuluğa yakın olmasından korktuğunu; bununla birlikte İslâm akidesini bilen bir müridin tevhid ile zikir esnasında şeyhini hayal etmeyi birleştirebileceğini söylemiştir. Bunun yolu olarak da “zikir yapacağı zaman sanki şeyhinin huzurunda zikrediyor, Kur'ân okuyor veya ilim tahsil ediyor gibi hayal ederek edebini gözetir, kalp huzuruna dikkat eder; bu esnada onun fayda veya zarar vereceğine inanmaz, amelinin kabulü için şeyhine değil ancak Allah'a yönelir ve Kelime-i tevhîdin mânâsını düşünürken şeyhinin sûretini hayal etmez.” demektedir. Bunun müride kolay olduğunu söyleyen Rıza, râbita ve teveccüh için şer'an istenen bir iş olarak hükmetmenin câiz olmadığını, şer'î naslardan birine aykırı olmayan tecrübeye dayanan bir husus olduğunu,¹⁸⁸ râbitanın bir terbiye metodu kabul edilmesi gerektiğini söylemektedir.¹⁸⁹

Kanaatimizce râbitanın çeşitlerine göre hükümlerinin de farklı olması gerekir. Anlatıldığı şekilleriyle mürşit râbitası denilen râbitaya tek bir hüküm verme imkânı yoktur. Çünkü farklı şekiller ve farklı yolları anlatılmıştır:

1. Râbitayı, şeyhe muhabbet duyma ve onu örnek alma anlamında alırsak, buna mendup hükmünü vermek yanlış olmaz. Çünkü müminlerin birbirini sevmesi gerektiği, Allah için sevmenin fazileti naslarla ifade edildiği gibi;¹⁹⁰ peygamberlerin yanında diğer sâlih zatların örnek alın-

186. Devserî, *er-Rahmetü'l-hâbiða*, 1/537; Hasan Hilmi, *es-Sifrü'l-esnâ*, 73.

187. Reşid Rızâ, *Fetâvâ*, ed. Salahuddin el-Menced (b.y.: y.y., ts.), 2/668.

188. Reşid Rızâ, *Fetâvâ*, 2/671-672 (256. Fetva).

189. Reşid Rızâ, *Fetâvâ*, 2/720-723 (275. Fetva).

190. Bu konuyla ilgili iki hadis şöyledir: Bir kudsi hadiste Allah Teâlâ, “Nerede benim rızâm için birbirlerini sevenler? Gölgeinden başka gölgenin bulunmadığı bugün onları, kendi arşımın

ması ile ilgili de naslar bulunmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de örnek olarak peygamberlerin yanında bazı sâlih zatlara da yer verilmiş; Peygamberimiz (s.a.v.) de bazı hadislerinde geçmiş dönemde yaşayan sâlih zatlardan bahsederek onların örnek alınmasını istemiştir. Mesela bunlardan birinde Peygamberimiz bir gün ashâbına: “Sizden biri, **Ebû Damdam** gibi olmaktan âciz midir?” diye sormuş; oradaki sahâbiler: “Ebû Damdam kimdir?” diye sorunca, Rasûlullah: “**Sizden önceki kavimlerden birine mensup biriydi. ‘Bana hakâret eden ve dil uzatarak gıybetimi yapan kimselere hakkımı helâl ediyorum’ derdi.**” cevabını vermiştir.¹⁹¹

2. Gündelik hayatında şeyhin yanında olduğunu düşünme ve ona göre davranışlarına çekidüzen verme şeklindeki râbitaya ise mubah hükmünü vermek daha uygundur. Çünkü kişinin herhangi bir şey yaparken yanında hürmet ettiği birini düşünüp ona göre davranmasında bir beis yoktur. Hatta eğer kötülüklerden bu yolla uzak kalıyorsa, emirleri de bu sayede yapıyorsa hükmü de ona göre olur. Yani kaçındığı kötülüğün veya yapması gereken emrin hükmüne göre vâcib bile olabilir. Burada “Allah’tan korkup da kötülükten kaçmıyor, emri yerine getirmiyor da şeyhten çekindiği için mi bunu yapıyor?” itirazı ilk bakışta yerinde görünse de iyi düşünüldüğünde bunun insan psikolojisi ile ilgili bir husus olduğu görülür. Pek çok kişi, bir büyüğünün hatta herhangi bir insanın yanında yapamadığı kötülüğü tek başına iken, aslında rahatsız olduğu halde, yapmakta; yalnızken namaz kılmayan bir kişi namaz kılan bir büyüğünün yanında, severek ve isteyeerek, namazını kılmaktadır. Her ne kadar istenen hedef, her zaman Allah’ın huzurunda olduğunu bilerek davranmaksa da bu durumu başaramayan kimsenin, şeyh olsun olmasın yanında sâlih bir zatı düşünmesinde bir beis yoktur. Bu konuda Ebû Yûsuf’tan şöyle bir söz nakledilmiştir: “Benim için Basra, Kûfe ve İslâm dünyasının hiçbir yerinde Ebû Hanîfe’den daha sevgili birisi yoktur. Vallahi, onun hayali gece gündüz gözümün önündedir. Nefsimde ondan bir miktar bile ayrı kalamam.”¹⁹²

gölgesinde gölgelendireceğim.” buyurur. bk. Müslim, *Birr*, 37; Tirmizî, “Zühd”, 53. Diğer hadise göre “Amellerin en faziletlisi Allah için sevmek, Allah için buğz etmektir.” bk. Ebû Dâvud, *Sünnet*, 3 (No. 4599).

191. Ebû Dâvud, “Edeb”, 36 (No. 4887).

192. Ahmed Ferid el-Mezîdî, *Cem’u’l-meğâl fî isbâti kerâmâti’l-evliyâ* (Kahire: Dâru Âsari’l-İslâmiyye Srilanka, 2006), 227. Bu söz Ahmed b. Mansûr el-Cündî el-Hanefî’nin Tenbihü’l-ezkiyâ kitabında geçmektedir.

3. Müridin kendisini şeyhin kıyafet ve heyetinde görme, şeyhin müridin vücuduna girmesi veya müridin kendisini mürşidin vücudunda yok olduğunu düşünmesi şekillerindeki râbîta, kendisini şeyh gibi düşünme kapsamında olmalıdır. Böyle olduğunda mürit sanki, “ben şeyhimin yerinde olsa idim bu hususta nasıl davranırdım?” veya “burada şeyhim olsa idi o nasıl davranırdı?” diye düşünüp ona göre hareket etmektedir. Bu râbîtalar da bir önceki râbîtaya benzer. Müridin çeşitli olaylar karşısında vereceği tepkiyi, şeyhine göre ayarlaması demektir ki, bunda da bir beis yoktur. Çünkü bu durum da insanî bir şeydir. İnsan zaman zaman kendisini başkasının yerine koyar ve onun nasıl davranacağını düşünerek kendisi de öyle davranmaya çalışır. Bu, özellikle meşhur kimselere hayran olanlarda çok sık görülen bir durumdur. Hemen hemen dünyanın her yerinde kendisini meşhur bir kişiye şekil olarak benzeten, benzemek istediği kişi gibi davranan çok sayıda insan vardır

4. Kendisine şeyhten nur/feyz geldiğini düşünmek şeklinde yapılan râbîtaya gelince, bu râbîtayı tafsile tâbi tutmak gerekir. Kendisinden nur/feyz alınan şeyh, mürit tarafından, ya kendisi nur kaynağı olarak kabul edilir ya da nurun/feyzin kaynağı Hakk’tır, şeyh ise nur/feyzin aktarıcısı, aracı veya vesilesidir.

Şeyhi nurun/feyzin kaynağı gibi düşünmek sakıncalıdır. Ancak bu da tafsile ihtiyaç hissetmektedir. Eğer mürit şeyhine Hakk’ın hulûl ettiğini, bu sebeple de şeyhinin nur/feyz kaynağı olduğunu düşünürse bu şirktir. Öyle değil de Allah Teâlâ’nın şeyhine nuru/feyzi verdiğini bu sebeple onun da nur/feyz kaynağı olduğunu düşünürse, bu şirk olmaz ancak hulûl, masumiyet düşüncesi gibi hususlara kapı açma tehlikesi bulunduğundan, sedd-i zeria kaidesi gereğince câiz değildir. Şeyhi nurun/feyzin aktarıcısı gibi görmeye yani râbîta yaparken Allah’tan gelen feyzin önce şeyhe ondan da kendine geldiğini düşünmeye, asıl kaynağın Allah olduğunun bilinmesi ve gözden kaçırılmaması, hulûl vb. düşüncelerin olmaması şartlarıyla câiz hükmü verilebilir. Buna da insan psikolojisi ile alakalı bir durum olarak bakılabilir. Belli bir seviyeye gelmemiş bir müridin doğrudan Allah’tan feyz/nur beklemeye alıştırmaması için böyle bir metot kullanılabilir. Ancak avam tarafından bunun ayırt edilmesi zordur. Ayrıca bunu ne zamana kadar yapacağı da belli değildir. Bir süre sonra şeyhi feyzin kaynağı görme tehlikesi belirebilir. Bu sebepten râbitanın bu türünün herkese tavsiye edilmemesi gerekir.

Bu hususta yetkin isimlerden biri olan Mehmet Emin Er (ö. 2013), râbitanın aslının şeyhi çok sevmek olduğunu, şeyhi yanında gibi düşünmek mânâsına râbitanın meşru olup şeyhin alınına yönelip ondan feyz geldiğini düşünmek ve kalben yardım isteme mânâsında râbitanın bidat olduğunu söylemektedir.¹⁹³

5. Râbitanın çeşitleri arasında sayılan, mânevî râbita, şeyhi yanında düşünmek kapsamındadır ve onun hükmünü alır. Özel ders râbitası, şeyhten feyz geldiğini düşünmek kapsamındadır ve oradaki tafsilata tâbidir. Zikirden önce, sohbet ve hatmede yapılan râbita ise zihni toparlamak, şeyhe bağlılığı artırmak için yapılan râbitalardır; bu sebeple onların hükmünü alır, yani mubahtır.

6. Kabirde yatan bir velî zata râbita ise genellikle tevessül kapsamında değerlendirilmiştir. Allah Teâlâ'ya, vefat etmiş sâlih bir zatı vesile ederek dua etmek, Allah'tan o sâlih zata inen feyz ve nurdan kendisine de inmesini istemek anlamında bir tevessüle âlimlerin geneli tarafından cevaz verilmiştir.¹⁹⁴ Bunun haricinde kabirde yatan zattan feyz gelmesi şeklinde râbitanın yaşayan şeyhten feyz gelmesini düşünmek kapsamında değerlendirilmesi gerekir ve oradaki tafsilata tâbidir.

7. Namazda şeyhe râbita hususu tafsilata tâbidir. Dağistânî, kendisine sorulan, “namaz kılarken peygamberler veya velîlerden birini hatırlamak ve onları düşünmek câiz ve doğru mudur?” sorusuna; “namazın huzur ve huşûna mâni dünyevî duygu ve düşüncelerden kurtulmak maksadıyla yapılırsa câizdir” diyerek¹⁹⁵ cevap vermiştir. Buna delil olarak da “tahiyyat”

193. Mehmet Emin Er, “Rihle”: Tasavvuf Soruşturması”, *Muhammed Emin Er* (10 Aralık 2020).

194. Rasûlullah'ı ve ona kıyasla da diğer salih insanları vesile ederek Allah'a dua etmenin cevazı hususunda görüş bildirenlerin bir kısmı için bk. Ebu'l-Hasen Takıyyüddin es-Sübkî, *Şifâ'üs-sekâm fi ziyâreti hayri'l-enâm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2008), 357; Ebu'l-Vefâ Burhânüddin İbrâhîm İbn Ferhun, *İrşâdüs-sâlik ilâ ef'âli'l-menâsik*, thk. Muhammed b. el-Hâdî (Riyad: y.y., 2002), 785, 800-801; Ahmed b. Muhammed Tahtâvî, *Hâşiye 'alâ Merâkı'l-felâh* (Beyrut: y.y., 1997), 551; Muhammed b. Şerefüddin el-Halilî, *el-Fetâvi'l-Halilî 'ale'l-mezhebi'ş-Şâfiî'* (Tab'atü Masriyye Kadîme, ts.), 2/259; Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed el-Hattab er-Ruaynî, *Mevâhibü'l-celil li-şerhi Muhtaşarı Halil* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992), 3/264-265; Ebû Abdillâh Muhammed b. Mûsa el-Merâkeşi, *Misbâhu'z-zalâm fi'l-müsteğişine bi-hayri'l-enâm fi'l-yakazati ve'l-menâm*, haz. Muhammed Ali Şükrî (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 51-53, 57-63, 92-104; Muhammed İbnü'l-Hâc el-Abderî, *el-Medhal* (b.y.: Dâru't-Turâs, ts.), 254-255. Ayrıca bu hususta derli toplu bilgiler için bk. Zahid Kevserî, *Maâkâlât* (Kahire: y.y., 1372), 378-397; Akif Dursun, *Tasavvuf Fıkıh İlişkisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 389-401.

195. Dağistânî, *Fetvalar*, 157.

okunurken “es-selâmu ‘aleyke eyyühe’ n-nebiyyü” cümlesinde Rasûlullah’ı hatırlamak ve O’na selâm veriyor gibi düşünmeyi, “es-selâmu ‘aleynâ ve ‘alâ ‘ibadillâhi’s-şâlihîn” cümlesinde de sâlihleri hatırlamayı getirmiştir. Açıklamalarından kişinin namaz kılarken yanında sâlih bir zatın olduğunu düşünmesi, onun gibi namaz kılmaya çalışması hususlarını kastettiği anlaşılmaktadır.¹⁹⁶ Bu mânâda Gazzâlî’nin de şöyle bir ifadesi vardır:

“Eğer sen Allah’ın celâlinin hakikatini idrak etmekten âciz isen, hiç olmazsa zamanındaki hükümdarlardan birisinin huzurunda bulunduğu gibi ol! Veya namaz boyunca farzet ki, ehlinden seni koruyup gözeten sâlih bir kimse tarafından gözetilmektesin veya seni iyi bilmesini arzu ettiğin herhangi bir insanın kontrolü altındasın. Böyle bir düşünce ile kıldığın namazda, her tarafın sükûnete kavuşur.”¹⁹⁷

Bunun haricinde namazın içinde şeyhi karşısında düşünerek râbita yapılamayacağı bizzat sûfîler tarafından da ifade edilmiştir.¹⁹⁸ Kişinin namaz kılarken yanında sâlih bir zat olduğunu düşünerek daha dikkatli kılmaya çalışmasında bir beis yoktur ancak herhangi bir kimseyi karşısında düşünerek namaz kılmak şirke kapı aralar, çünkü sanki ona ibadet ediyormuş gibi bir durum ortaya çıkar; bu sebepten câiz değildir.

Zikir esnasında râbitaya da bu zaviyeden bakmak gerekir. Zikir yaparken şeyhini kalbinde veya karşısında ondan feyz geliyor gibi düşünmek câiz değildir. Zikir yaparken Allah’tan başkasına yönelmemek gerekir. Bu sırada şeyhine bu şekilde râbita yapan kişi kendi iradesi ile Allah’tan başkasına yönelmiş olur. Bunları yaparken şeyhini yanında imiş gibi düşünmekte ise beis yoktur. Namaz kılarken, zikir yaparken kalbe gelen havâtıra engel olmak için şeyhi düşünme yoluna başvurmak sağlıklı değildir. Bu esnada şeyhin kendisi de bir tür havâtır olmaktadır. Seyyid Hoca’nın dediği gibi insan elinde olmadan gelen havâtırdan sorumlu değildir; ancak kendi kastıyla gelen havâtırdan sorumludur.

8. Resme râbita hususuna gelince, râbitayı anlatan tasavvuf kaynaklarında resme râbita ile ilgili bir ifade yer almamaktadır. Ancak bazı tarikatlarda resme/fotoğrafa râbita yapıldığı ifade edilmektedir.¹⁹⁹ Putperestliğin toplumca mübarek görülen zatların sûretleri ve heykelleri yapılarak

196. Dağüstânî, *Fetvalar*, 157-159.

197. Gazzâlî, *İhyâ*, 1/166.

198. Mustafa Fevzi, *İsbâtü’l-mesâlik*, 26; Selvi, *Rabita*, 171, 251-253.

199. Mîrfet bt. Kâmil b. Abdillâh, “er-Râbitatü’n-Naşîbendiyye”, 1105-1106.

başladığı ve Rasûlullah'ın bu husustaki sert uyarıları bilinmektedir. Her ne kadar daha sonraki dönemlerde resimle ilgili daha hafif hükümler verilse de bütün bunlar tazim olmaması ile kayıtlanmıştır. Fotoğraf ortaya çıktıktan sonra, fotoğrafın elle çizilen resimler gibi olmadığı, aynı yasak kapsamına girdirmenin uygun olmadığı söylenmişse de yine tazim olmaması şartına dikkat çekilmiştir.²⁰⁰ Resim yasağının sedd-i zerîa kapsamında olduğunu belirten Ahmet Hamdi Akseki (ö. 1951), dinî bir tazîme vesile teşkil etmeyen ve Allah'ın yaratmasına benzetmek (teşebbüh bi-halkillah) kastı olmayan, kendisinde bir maslahat bulunan resim yapmak, fotoğraf çekmek ve bulundurmanın şer'î bir mahzuru olmadığını ifade etmektedir.²⁰¹ Râbita niyetiyle yanında şeyhinin resmini/fotoğrafını taşıyan ve ona bakarak râbita yapan kişi bunu hürmet ve tazim kastıyla yapacaktır. Bu eğer resim yani elle çizilmiş bir portre ise ulemâyâ göre kesin olarak haramdır. Fotoğraf ise illette ortak olmaları yani tazim kastının bulunması nedeniyle resimle aynı hükme tâbidir, yani haramdır.

Sonuç

Başta Nakşîbendiler olmak üzere çok sayıda tarikatta bilinen ve uygulanan mürşit râbitası ilk dönemde şeyhe muhabbet duymak ve onu örnek almak olarak başlamış, daha sonra şeyhin sûretini ve ondan feyz geldiğini düşünmeye evrilmiştir. İlk zamanlarda özel bir ders olarak verilmeyip sadece belli başlı müritlere tavsiye edilirken daha sonra ilk başlayanlara verilen bir ders haline dönüşmüş, pek çok tarikat ehli tarafından seyr u sülûkün en esaslı yollarından biri kabul edilmiştir. Bu durum zamanla abartılmış, havâtır defetmek gerekçesi ile müridin namaz ve zikir esnasında da şeyhini düşünmesini isteyenler ortaya çıkmıştır. Bu da bazı âlimlerin tepkisini çekmiş ve râbita aleyhinde söz söylemelerine, risaleler yazmalarına neden olmuştur. Râbita aleyhine yapılan konuşmalar ve yazılan yazılar; bunlara cevap verilmek üzere risaleler, eserler yazılması sonucunu getirmiştir. Râbita aleyhine yazılanlarda şirk, bidat gibi aşırı

200. Bu hususta geniş bilgi için bk. Heyet, *İlmihal: İslâm ve toplum* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 2/97-105; Yıldırım Sipahi, "İstihsân Açısından Resim ve Heykel", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 31 (2018), 509-540.

201. Ahmet Hamdi Akseki, "Resim ve Sûret Meselesi", haz. Halit Ünal, *Avrupa İslâm Üniversitesi İslâm Araştırmaları: Islamic University of Europa Journal of Islamic Research* 4/1 (2011), 26.

ifadeler yer alıp râbîta yapanlar müşrik veya bidat ehli olmakla itham edilirken, savunan eserlerde de yerinde delil ve ifadeler yanında bazen zorlama delillere de yer verilmiştir.

Bu hususta vardığımız sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

1. Râbitanın çok çeşitleri bulunmaktadır. Ancak özellikle konuya uzak olanlar onu genellikle tek bir anlama hasrederek yanlış veya eksik hüküm vermektedirler. Râbitaya tek bir hüküm vermek yerine çeşitlerine göre hüküm vermek daha isabetlidir.
2. Genel mânâda râbitanın ibadet olarak değerlendirilmesi yanlıştır. Eğer her türü ile râbîta ibadet gibi değerlendirilirse bidat veya şirk olarak damgalanmaktan kurtulamaz. Bir eğitim metodu kabul edilip terbiyeye yardımcı bir husus olarak değerlendirilmesi gerekir.
3. Râbitanın yapılış şekline ve yerine göre hükümleri farklıdır. Buna göre şeyhe muhabbet ve onu örnek almak anlamında râbîta menduptur. Hareketlerine çeki düzen vermek maksadıyla yapılan râbîta genel mânâda mubah olmakla birlikte yapılan veya kaçınılan amele göre farklı hükümler alabilir. Vâcibe götüren şey vâcip, menduba götüren şey mendup, harama götüren şey haramdır.
4. Namaz ve zikir esnasında şeyhi karşısında veya kalbinde imiş gibi düşünerek yapılan râbîta câiz değildir. Namaz kılarken veya zikir yaparken râbîta, sadece şeyh yanında imiş gibi düşünerek yapıldığında câiz olur.
5. Resme râbîta yapmak haramdır.
6. Günümüzde şeyhin sûretini ve ondan feyz geldiğini düşünme şeklinde bir râbîtaya çeşitli kesimlerden yoğun bir itiraz gelmektedir. Bu sebeple her ne kadar bunların bazı türlerine cevaz hükmü verilebilse de tüm müritlere tavsiye edilecek râbîtayı şeyhe muhabbet ve onu örnek almak şeklinde; şeyhin sûretini düşünmek ve ondaki feyzen istifade etme şeklindeki râbîtayı ise bunu hakkıyla yapabileceklere tavsiye ile sınırlamanın daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazarlar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. / The authors declared that there is no conflict of interest.

Finansal Destek / Grant Support: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Abdülkâdir Geylânî, Muhyiddîn Ebû Muhammed. *Fütûhu'l-ğayb*. Kahire, 1973.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Muhammed. *el-Müsned*. thk. Şuayb Arnavud vd. 45 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Akseki, Ahmet Hamdi. "Resim ve Süret Meselesi". haz. Halit Ünal. *Avrupa İslâm Üniversitesi İslâm Araştırmaları = Islamic University of Europa Journal of Islamic Research* 4/1 (2011), 21-27.
- Âlûsî, Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd. *el-Feyzü'l-vârid 'alâ ravzi Mersiyyeti Mevlânâ Hâlid*. thk. Ahmed Ferid el-Mezîdî. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2010.
- Abderî, Muhammed İbnü'l-Hâc. *el-Medhal*. 4 Cilt. Dâru't-Turâs: y.y., ts.
- Arslan, Sevim. "Muhabbet Râbitası". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (30 Aralık 2015), 49-70.
- Arvâsî, Abdülhakim. *Râbita-i Şerife*. İstanbul, 1976.
- Ateş, Süleyman. *İslâm Tasavvufu*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1992.
- Aydın, Ahmet. *Şah Veliyyullah ed-Dihlevî ve Dihlevîlik*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Aydın, Ferit. *Tarikatta Rabita ve Nakşibendilik*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2000.
- Batur, Muhammed Raşit. "Rabita". *Günümüz Kelam Problemleri*. ed. Recep Ardoğan. 115-124. İstanbul: Klm Yayınları, 2018.
- Bayındır, Abdülaziz. *Kur'an Işığında Tarikatçılığa Bakış*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2015.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'uş-şahîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *el-Edebü'l-müfred*. thk. Samir b. Emin. Riyad: Dâru'l-Meârif, 1998.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları, 2005.
- Cevdet Paşa, Ahmed. *Tezâkir*. haz. Cavid Baysun. 4 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.
- Cürcânî, Seyyid Şerif. *Şerhu'l-Mevâkıf*. haz. Mahmud Ömer ed-Dimyâfî. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998.
- Çeker, Orhan. *Tasavvufî Meselelere Fikhî Bakış*. İstanbul: Rihlekitap, 2012.
- Dağüstânî, Ömer Ziyâeddin. *Tasavvuf ve Tarikatlarla İlgili Fetvalar*. çev. İrfan Gündüz - Yakup Çiçek. İstanbul: Seha Neşriyat, 1986.

- Dağıştânî, Hasan Hilmi el-Kahî. *es-Sifrü'l-esnâ fi'r-râbitati'l-hüsnâ*. thk. Abdülcelil 'Atâ. Dımeşk: Dâru'n-Nu'man, 1418/1998.
- Devserî, Hüseyin. *er-Rahmetü'l-hâbiğa fi tahkîk'ir-râbiğa (Mektûbat'ın birinci cildinin sonunda)*. İstanbul: y.y., ts.
- Dihlevî, Şah Veliyyullah. *el-Kavlü'l-cemîl fi beyâni sevâ'is-sebîl*. Medine: Camiatü'l-İslâmiyye, Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 428, 1a-51b.
- Dihlevî, Şah Veliyyullah. *el-Kavlü'l-cemîl & Şifâu'l-alîl*. Lahor: Mektebetü Rahmâniyye, ts.
- Dursun, Akif. *Tasavvuf Fıkhî İlişkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as b. İshak. *Sünenu Ebû Dâvud*. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Ebû Hanife, Nu'mân b. Sâbit. *el-Fıkhü'l-ebvat*. İmârât: Mektebetü'l-Furkan, 1419/1999.
- Ebû Hanife, Nu'mân b. Sâbit. *İmam-ı Azam'ın Beş Eseri*. çev. Mustafa Öz. İstanbul: Kalem Yayıncılık, 1981.
- Er, Mehmet Emin. "RIHLE: Tasavvuf Soruşturması". *Muhammed Emin Er*. 10 Aralık 2020. <http://muhammedeminer.tekcatiegitim.org/2020/04/29/rihle-tasavvuf-sorusturmasi/>
- Eraydın, Selçuk. *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1984.
- Ferrâ, Yahyâ b. Ziyâd. *Meâni'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Yûsuf Necâtî vd. 3 Cilt. Kahire: Dâru'l-Misriyye, 1955.
- Fevzi Efendi, Edirne Müftüsü Mehmed. *Aynü'l-hakika fi râbitati't-tarika*. b.y.: y.y., ts.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid. *İhyâu ulûmi'd-dîn*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.
- Gökbulut, Süleyman. "Cüneyd'in Sekiz Şartı". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/36 (2012), 201-231.
- Gündüz, İrfan. "Tasavvufî Bir Terim Olarak Râbita". *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 19 (2007), 23-53.
- Hâdimî, Ebû Saîd Muhammed. *el-Berîkatü'l-Mahmûdiyye fi şerhi't-Tarîkatü'l-Muhammediyye ve ş-şer'i'ati'n-nebeviyye fi's-sireti'l-Ahmediyye*. 4 Cilt. b.y.: Matbaatü'l-Halebî, 1348.
- Hâdimî, Ebû Saîd Muhammed. *er-Risâletü'n-Nakşibendiyye*. Balıkesir, Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, 10 Hk 369/6, 113b-117a.
- Hâfî, Ebû Bekr Zeynüddîn Muhammed. *el-Veşâya'l-Kudsiyye*. Katar: Dâru'l-Kütübü'l-Katariyye, 5/1/1065, 88a-123a.
- Hâlid el-Bağdâdî. *er-Risâletü'l-Hâlidîyye fi'r-râbitati'n-Nakşibendiyye (es-Sifrü'l-Esnâ kitabının son tarafında)*. thk. Abdülcelil 'Atâ. Dımeşk: Dâru'n-Nu'man, 1418/1998.
- Hâlid el-Bağdâdî. *Halidiyye Risalesi*. çev. A. Suat Demirtaş. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2010.
- Hâlid el-Bağdâdî. *Risâle fi'r-Râbita*. Ankara: Milli Kütüphane, Yazmalar Koleksiyonu, 06 MK. Yz. A 6129/9, 53.

- Halilî, Muhammed b. Şerefidîn. *el-Fetâvî'l-Halîlî 'ale'l-me hebi's-Şâfîî'*. 2 Cilt. Tab'atü Masriyye Kadîme, ts.
- Hamevî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed. *Nefe'hâtü'l-kurb ve'l-ittişâl bi-ışbâti't-taşarruf li-evliyâ'illâhi ve'l-kerâmeti ba'de'l-intikâl*. Kahire: Dâru Cevâmî'l-Kelim, ts.
- Hânî, Muhammed b. Abdullah. *Âdâb*. çev. Ali Hüsrevoğlu. İstanbul: Erkam Yayınları, 1985.
- Hânî, Muhammed b. Abdullah. *el-Behcetü's-seniyye fî âdâbi't-tarîkati'l-'aliyyeti'l-Hâlidîyyeti'n-Nakşibendiyye*. İstanbul: Hakikat Kitabevi, 2016.
- Haydârî, Fasîhuddîn İbrâhîm b. Sıbgatillâh. *el-Mecdü't-tâlid fî menâkibi's-şeyh Hâlid*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1292–1875.
- Heyet. *İlmihal: İslâm ve toplum*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003.
- Heytemî, Ahmed b. Muhammed İbn Hacer. *ed-Dürrü'l-mendûd fî ş-şalât ve's-selâm 'alâ şâhibi'l-makâmi'l-mahmûd*. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1426.
- Hüseyn Avnî. "Râbitanın Şeri Delilleri". *Darusselam*. 5 Kasım 2020. https://darusselam.com/reddiyeler/rabtann-eri-delilleri.html#_ftn61
- İrâkî, Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm. *el-Muğnî 'an hamli'l-esfâr fi'l-esfâr fî tahrici mâ fi'l-İhyâ'i mine'l-ahbâr*. 7 Cilt. Riyad: Dâru'l-Âsime, 1408/1987.
- İsfahânî, Ebü Nuaym. *Hilyetü'l-evliya ve tabakâtü'l-asfiyâ'*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1988.
- İbn Adî, Ebü Ahmed Abdullah. *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*. thk. Âdil Ahmed - Ali Muhammed. Beyrut: el-Kütübü'l-İlmiyye, 1418/1997.
- İbn Atâullah el-İskenderî. *Miftâhu'l-felâh ve mişbâhu'l-ervâh*. Mısır: Matbaatü's-Saâde, ts.
- İbn Ferhun, Ebu'l-Vefâ. Burhânüddîn İbrâhîm. *İrşâdü's-sâlik ilâ ef'âli'l-menâsik*. thk. Muhammed b. el-Hâdî. 2 Cilt. Riyad: y.y., 2002.
- İbn Hacer el-Askalânî. *el-İşâbe fî temyîzi's-şahâbe*. thk. Adil Ahmed. Ali Muhammed. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415.
- İbn Hibbân, Ebü Hâtim Muhammed. *Kitâbü'l-mecrûhîn mine'l-muhaddişin ve'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn*. thk. Mahmud İbrâhîm Zâyid. 3 Cilt. Haleb: y.y., 1396.
- İbn Kayyim el-Cevziyye. *Kitâbu'r-Rûh*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.
- İbn Mâce, Ebü Abdillâh Muhammed. *Sünenü İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuad Abdülbakî. 2 Cilt. Dâru İhyâi Kütübü'l-Arabî, ts.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sadır, 1414.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed. *Mecmûu'l-Fetâvâ*. thk. Abdurrahman b. Muhammed. Medine: Mecmeu'l-Melik, 1416-1995.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec. *el-Mevzû'ât*. 3 Cilt. Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1386/1966.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâleddîn Muhammed b. 'Abdilvâhid es-Sivâsî. *Fethu'l-Kadîr 'ale'l-Hidâye*. 10 Cilt. Daru'l-Fikr: y.y., ts.
- İbnü's-Siddîk, Ebü'l-Feyz. *Alî b. Ebî Tâlib imâmü'l-'ârifîn*. Kahire: Matbaatü's-Seâde, 1389/1969.

- İmam Rabbânî. *Mektubât-ı Rabbânî*. çev. Talha Hakan Alp vd. 3 Cilt. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2004.
- İzmirli, Betül. “Kuşadalı İbrâhim Halvetî'nin Râbita Hakkındaki Görüşleri”. *AKADEMİK Akademik İslâm Araştırmaları Dergisi* 7 (Aralık 2019), 89-116.
- Kaplan, Hayri. “Şa'rânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/347-350. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Mealî*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Köle, Bekir. *Zeynüddin Hâfî Hayatı Eserleri Tasavvuf Anlayışı ve el-Vasâya'l-Kudsiyye Adlı Eserinin Tahkiki*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Kürdi, Muhammed Emin. *Tenvîrül-kulûb*. Haleb: Dâru'l-Kalem, 1411/1991.
- Merâkeşî, Ebû Abdullah Muhammed b. Mûsa. *Misbâhu'z-zalâm fi'l-müsteğişine bi-hayri'l-enâm fi'l-yakâzati ve'l-menâm*. haz. Muhammed Ali Şükrî. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.
- Mezîdî, Ahmed Ferid. *Cem'u'l-meğâl fi isbâti kerâmâtî'l-evliyâ*. Kahire: Dâru Âsari'l-İslâmiyye, Srilanka, 2006.
- Mîrfet bt. Kâmil b. Abdillâh. “er-Râbitatü'n-Nakşibendiyye”. *Havliyye Külliyyeti'd-Dirâsâtî'l-İslâmiyye el-'Arabîyye li'l-Benât İskenderiye* 34/5 (Aralık 2018), 1091-1130.
- Mustafa Fevzi. *Kitab-ı isbâtü'l-mesâlik fi râbitatî's-sâlik*. İstanbul: y.y.,1324/1906.
- Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-şâhîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: y.y., 1374-75/1955-56.
- Nablusî, Abdülğani b. İsmâil. *Miftâhu'l-ma'îyye fi tarihi'n-Nakşibendiyye*. thk. Cevdet Muhammed. Kahire: ed-Dâru'l-Cevdiyye, 1429/2008.
- Necmeddin-i Kübrâ, Ebû'l-Cennâb. *Fevâ'ihu'l-cemâl ve fevâtihu'l-celâl*. thk. Yusuf Zeydan. Kahire: Dâru Suâd es-Sabâh, 1993.
- Nisâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hâkim. *el-Müstedrek 'ale's-Şâhîhayn*. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1411/1990.
- Okudan, Rıfat. “İnsani Bir İnsiyak Olarak Râbita”. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 4/10 (2003), 201-218.
- Öngören, Reşat. “Zeynüddin el-Hâfî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/375-377. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Pakış, Yahya el-Abbas el-Hâşimî. *Râbita Risâlesi*. çev. Süleyman Taş. İstanbul: Buhara Vakfı, 1997.
- Ramazanoğlu, Mahmud Sâmi. *Musâhebe*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1983.
- Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed Kutbüddin. *Şerhu Me'tâlî'i'l-envâr (Şerif Cürcânî talikatı ile)*. nşr. Zevî'l-Kurbâ. 2 Cilt. Kum: y.y., 1394.
- Râzî. Fahreddin. *Mefâtihu'l-ğayb: et-Tefsîrü'l-kebi*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1420.
- Reşîd Rızâ. *Fetâvâ*. ed. Salahuddin el-Menced. 6 Cilt. b.y.: y.y., ts.
- Ruaynî, Şemsüddin Ebû Abdillâh Hattab. *Mevâhibü'l-celîl li-şerhi Muhtaşarı Hâilî*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992.

- Safiyüddin, Mevlâna Ali b. Hüseyin. *Reşahat Ayn-el Hayat: Can Damlaları*. sad. Necip Fazıl Kısakürek. İstanbul: Eser Kitabevi, 1978.
- Sefîrî, Şemsüddîn Muhammed b. Ömer. *el-Mecâlisü'l-va'ziyye fî şerhi ehâdîsi hayri'l-beriyye min Sahîhi'l-İmâmi'l-Buhârî*. thk. Ahmed Fethi Abdurrahman. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004.
- Selvi, Dilaver. *Tasavvuf Metodu Olarak Rabita*. İstanbul: Semerkand Yayıncılık, 2016.
- Seyyid Hoca, Hâfız. *Şerhü Risâle İbtâlî'r-râbita*. Manisa İl Halk Kütüphanesi, Akhisar Zeynelzade, 45 Ak Ze 1518/1, 1b-8a.
- Siddîk Hasan Han, Ebü't-Tayyib Muhammed Bahâdır el-Kannevî. *et-Tâcü'l-mükellel min cevâhiri me'âşiri'l-ıtırâzi'l-âhiri ve'l-evvel*. Katar: Vezâretü'l-Evkâf, 2007.
- Sipahi, Yıldray. "İstihşân Açısından Resim ve Heykel". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 31 (2018), 509-540.
- Sübkî, Ebu'l-Hasen Takıyyüddîn. *Şifâ'ü's-sekâm fî ziyâreti hayri'l-enâm*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2008.
- Sühreverdî, Ebü Hafs Şihâbüddîn Ömer. *Avârifü'l-Meârif*. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.
- Sühreverdî, Ebü Hafs Şihâbüddîn Ömer. *Avarifü'l-Meârif: Gerçek Tasavvuf*. çev. Dilaver Selvi. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2010.
- Süyûtî, Ebî Bekr b. Muhammed. *Câmi'u'l-ehâdîş*. 13 Cilt. Mısır: y.y., 1423/2002.
- Süyûtî, Ebî Bekr b. Muhammed.. *el-Hâvî li'l-fetâvî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1424/2004.
- Şa'ranî, Ebü'l-Mevâhib Abdülvehhâb. *el-Envârü'l-kudsîyye fî beyâni kavâ'idî's-şufiyye*. thk. Taha Abdalbâki Surûr - Muhammed Abduşşâfi'. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Meârif, 1988.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım. *el-Mu'cemü'l-kebir*. thk. Hamdi Abdulmecid es-Selefi. Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 1405.
- Taberî, Ebü Ca'fer. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Tahtâvî, Ahmed b. Muhammed. *Hâşiye 'alâ Merâkı'l-felâh*. Beyrut, 1997.
- Taşpınar, Kadir. *Tasavvufîta Mürşid Rabitası*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Tirmizî, Ebü Abdillâh Muhammed Hakîm. *Nevâdirü'l-uşûl fî ma'rifeti ahbâri'r-Resûl*. thk. Abdurrahman Umeyre. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cil, ts.
- Tirmizî, Ebü İsâ Muhammed. *el-Câmi'u'l-Kebîr: Sünen-i Tirmizî*. 5 Cilt. Mısır: Mustafa Bâbî'l-Halebî, 1975.
- Tirmizî, Ebü İsâ Muhammed. *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, ts.
- Tosun, Necdet. "Râbita". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/378-379. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Tosun, Necdet. *Bahaeddin Nakşbend: Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*. İstanbul: İnsan Yayınları, 6. Basım, 2015.

- Wilson, M. Brett. "Binding with a Perfect Sufi Master: Naqshbandî Defenses of râbîta from the Late Ottoman Empire to the Turkish Republic". *Die Welt des Islams* 60/1 (12 Mart 2020), 56-78. <https://doi.org/10.1163/15700607-00600A02>
- Yağcı, Hızır. "Sefîrî ve Buhârî Şerhi". *Diyanet İlmî Dergi: Diyanet İşleri Reislîği Yıllığı* 54/3 (2018), 39-57.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Âlûsî, Nu'mân b. Mahmûd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/549-550. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Yıldırım, Ahmet. *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Yüce, Abdulkakim. "Mevlanâ Halid Bağdadî'ye Göre Şeyh-Mürîd İlişkisi ve Rabîta". *Uluslararası Mevlana Halid-i Bağdadî Sempozyumu Bildirileri*. ed. Erdal Baykan - Mehmet Keskin. 643-658. Ankara: Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi - Van İl Müftülüğü, 2012.
- Zâhid Kevserî. *İrgâmü'l-merîd fî şerhi'n-naẓmi'l-'atîd li-tevessülü'l-mürîd*. Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye, ts.
- Zâhid Kevserî. *Makâlât*. Kahire: y.y., 1372.
- Zebîdî, Ebu'l-Feyz Muhammed Murtaẓâ. *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. 20 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2005.
- Zeccâc, Ebû İshak İbrahim. *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbuhû*. Beyrut: y.y., 1988.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf'an haķâ'iki ğavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vil*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407.

